

OLAYLAR VE YORUMLAR

(FACTS AND COMMENTS)

Ömer Engin LÜTEM
E. Büyükelçi
oelutem@avim.org.tr

Öz: *Bu yazı yaklaşık son altı ay (Aralık 2013- Mayıs 2014) içinde Türkiye–Ermenistan ve Türk-Ermeni ilişkilerinde olan gelişmeleri özetlemektedir. Bu arada Başbakan Erdoğan'ın 1915 olaylarına ilişkin mesajı ile bu yıl 24 Nisan'ın ABD, Fransa, Ermenistan ve Türkiye'de kutlanmasına değinilmekte ve ABD Kongresinde Türkiye aleyhtarı tasarılarından da bahsedilmektedir.*

Anahtar Kelimeler: *Türkiye, Ermenistan, Ermeni Diasporası, ABD, Fransa, Recep Tayyip Erdoğan, Ahmet Davutoğlu, Serj Sarkisyan, Edvard Nalbantyan, Barack Obama, Robert Menendez, François Hollande*

Abstract: *This article deals mainly with the developments concerning Turkey-Armenia and Turkish Armenian relation during the last six month, December 2013 to May 2014. Turkish Prime Minister's message on 1915 events and the 24 of April commemoration activities in US, France, Armenia and Turkey with some anti-Turkey darft resolution in US Congress are also studied.*

Keywords: *Turkey, Armenia, Armenian Diaspora, US, France, Recep Tayyip Erdoğan, Ahmet Davutoğlu, Serge Sarkisian, Edward Nalbantian, Barack Obama, Robert Menendez, François Hollande*

I- TÜRKİYE-ERMENİSTAN İLİŞKİLERİ

Türkiye-Ermenistan ilişkilerini iki ayrı bahiste inceleyeceğiz. Birincisi Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun 12 Aralık 2013 tarihinde Ermenistan'a yaptığı ziyarettir. İkincisi ise başta Başkan Sarkisyan olmak üzere bazı Ermenistan devlet adamlarının Türkiye-Ermenistan ilişkileri hakkındaki konuşmalarıdır.

1. Dışişleri Bakanı Davutoğlu'nun Ermenistan Ziyareti

Geçen sayımızda Türkiye-Ermenistan ilişkilerini, Protokollerin imzalanmasından bu yana geçen dört yılı aşan bir zamandır içine düştüğü durgunluktan kurtarmak için Türkiye'nin bir girişime hazırlandığına değinmiştik¹. Bunlar arasında İsviçre'den arabulucu görevini yenilemesinin istenmesi, ayrıca Dışişleri Bakanı Davutoğlu'nun ABD Dışişleri Bakanı John Kerry ile görüşmesi, Başbakan Erdoğan'ın Moskova'ya yaptığı ziyaret sırasında bu konuyu Başkan Putin ile ele alması ve Başkan Aliyev'in yeniden seçilmesinin ardından Türkiye'ye yaptığı ziyaret sırasında söz konusu girişim hakkında kendisine bilgi verilmesi sayılabilir.

Dışişleri Bakanı Davutoğlu yapılacak girişim hakkında 21 Kasım 2013 tarihinde TBMM Bütçe ve Plan Komisyonuna da bilgi vermiş olup Azerbaycan ve Ermenistan'da yapılan seçimler sonucunda halkın mevcut başkanlarına verdiği desteğin teyit edilmiş bulunduğunu o nedenle de Güney Kafkasya'ya barış getirmenin tam zamanı olduğunu bildirmiştir. Ayrıca, bir soruya cevaben, yapılacak girişim olumlu sonuçlanırsa, Türkiye-Ermenistan sınırının açılması için bazı maddi hazırlıklar yapılmakta olduğunu da ifade etmiştir.

Türkiye'nin yapacağı girişimin neleri kapsayacağı hakkında ayrıntılı bilgi yoksa da bunun, Ermenistan'ın istediği gibi Protokollerin önkoşul olmadan TBMM tarafından onaylanması ve sınırın açılması şeklinde olmayacağı, Türkiye'nin daha geniş bir bakış açısıyla, Azerbaycan-Ermenistan arasındaki sorunların çözüm sürecine paralel olarak Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin normalleşmesini öngördüğü anlaşılmıştı. Basın haberlerine göre, somut olarak, Ermenistan'ın Karabağ'ı çevreleyen "rayonların" bir kısmından çekilmesi karşılığında Türkiye'nin sınırı açması söz konusuydu. Bu öneri hayli eskidir. Ermeniler Türkiye'nin dolaylı bir şekilde de olsa, Karabağ Sorunun çözümüne katkıda bulunmasını istemediklerinden bu formüle de karşı çıkmışlar ve Protokollerin önkoşulsuz onaylanması ve uygulanması hususunda ısrar etmişlerdir.

1 *Ermeni Araştırmaları*, Sayı 46, s.11

Davutoğlu Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatının 12 Aralık 2014 tarihinde yapılacak toplantısı için Erivan'a giderek bu girişim konusunda Ermenistan Dışişleri Bakanı Nalbantyan'la görüşmüştür.

Daha önce bu konuda basına yaptığı açıklamada Ermenistan'a, "komşunuzun topraklarını işgalden vazgeçersiniz dost olmamız önünde engel yok" mesajını vermiş, ayrıca bir Ermeni parlamentere "Bizim dış politikamızda iki kategori ülke var; dost ülkeler ve potansiyel dost ülkeler. Ermenistan ikinci kategoride" demiştir.²

Davutoğlu basına verdiği beyanlarda Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin normalleşmesi için üç boyutlu bir politika izlenmesi gerektiğini, birincisinin Ermenistan ile ikili ilişkilerin düzenlenmesi, ikincisinin Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki ilişkilerin düzelmesi, üçüncüsünün ise Türk ve Ermeni halkları arasındaki psikolojik engellerin kaldırılması olduğunu söylemiş ve bu üç boyutlu politika aynı zamanda izlenebilirse barışın sağlanabileceğini ifade etmiştir³. Ermenistan sadece Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin normalleşmesi üzerinde durduğundan böyle üç boyutlu bir politikaya taraftar değildir. Ancak söz konusu boyutlar birbirine bağlıdır. Nitekim Davutoğlu bu konuda üç boyuttan biri sakatlanırsa sıkıntı doğacağını belirterek "Diyelim ki biz sınırı açtık. Azerbaycan-Ermenistan hattında savaş başlarsa o zaman yine kapatmak zorunda kalırız" demiştir.

Üçüncü boyut Türk ve Ermeni halkları arasında bir güven ortamının oluşmasına ilişkindir. Türklerde, bazı nadir istisnalar dışında, Ermenilere karşı olumsuz duygular yoktur. Buna karşın, özellikle Diasporada, Ermeni siyasi partilerinin ve Ermeni kiliselerinin devamlı beyin yıkama çabalarının sonucu olarak, Türkler hakkındaki kanı ve duygular gayet olumsuzdur. Bu değişmediği sürece de ülkeler arasında tam anlamıyla uzlaşma ve barış olmasını beklemek gerçekçi değildir. Davutoğlu bu konuda ne zaman yurt dışına gitse Ermeni toplumundan birisi varsa onunla görüşüğünü, sorun çıkabileceği düşüncesiyle bunların isimlerinin açıklanmadığını belirtmiş ve Diaspora ile bir zemin sayılamadığı takdirde Türkiye-Ermenistan ilişkilerinde basınç oluştuğunu ve işin yürümediğini söylemiştir⁴.

Davutoğlu'nun Erivan'a giderken beraberinde olan gazetecilere kendisinin tehciri ve o dönemde yaşananları tamamıyla yanlış bir uygulama olarak gördüğünü, İttihatçıların yaptığının doğru olmadığını, gayri insani olduğunu

2 "Dostluğun Önü Açık" *Sabah*, 12 Aralık 2014.

3 "Ahmet Davutoğlu: Three-dimensional policy should be pursued to normalize Turkey-Armenia and Armenia-Azerbaijan relations". *Hürriyet* 12 Aralık 2013. Bu konuda ayrıca bkz. Tansu Çamlıbel "Tehciri Benimsemiyoruz" *APA*, 7 Aralık 2013.

4 Tansu Çamlıbel "Tehciri Benimsemiyoruz" *Hürriyet* 12 Aralık 2013.

ve tehciri hiçbir zaman benimsemediklerini söylemiştir⁵. Bunlar şimdiye kadar bir Türk Devlet adamının tehcir olayı hakkında sarf ettiği en eleştirel sözlerdir ve herhalde, Ermenilerle bir noktada empati kurmak amacıyla dile getirilmişlerdir. Ancak Türk Dışişleri Bakanının bu iyi niyetli tutumu Erivan’da karşılık bulmamış hatta kendisini bu ziyaretten caydırmağa yönelik bazı girişimler olmuş ve beyanlarda bulunulmuştur.

Öteden beri Türkiye’ye karşı sert söylemiyle dikkatleri çeken Dışişleri Bakan Yardımcısı Şavarş Koçaryan Davutoğlu’nun kışkırtıcı beyanlarda bulunmak yerine Ermeni soykırımını kurbanlarının anısına saygı göstermek üzere Erivan’daki Soykırım Anıtını ziyaret etmesinin daha doğru olacağını söylemiş ve ayrıca Türkiye bölge ülkeleri arasında medeni ilişkiler kurulmasını istiyorsa Osmanlı İmparatorluğu tarafından yapılan Ermeni soykırımını tanımalı ve kapalı olan Türkiye-Ermenistan sınırını açmalıdır, demiştir. Diğer yandan Protokollerin, önkoşul olmadan onaylanmasını ve uygulanmasını istemiştir⁶.

Diğer yandan, iktidardaki Cumhuriyetçi Parti içinde dış politika konularında söz sahibi, Ermenistan Millet Meclisi Başkan Yardımcısı Edward Şarmazanov Türkiye’nin Davutoğlu’nun ziyaretini 2015 öncesinde iki ülke arasında bir yakınlaşma kanısını vermek üzere kullanacağını, kendisinin sadece Davutoğlu’nun Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı toplantısına katılmak üzere geldiğini söyleyebileceğini, Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin Karabağ sorununa bağlanamayacağını, ortada iki ayrı süreç olduğunu söylemiştir⁷.

Bazı Ermeni gazeteleri ise⁸ Ermenistan Dışişleri Bakanlığına yakın bir kaynaktan öğrenildiğini belirterek, Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin normalleşmesi için bir yol haritası hazırlandığını ve ziyaretinden on gün önce Davutoğlu’na gönderilmiş olduğunu ileri sürmüşlerdir. Buna göre söz konusu yol haritası şu hususları içermemektedir:

- Türkiye’nin açıkça Ermeni soykırımını gerçeğini ve sorumluluğunu kabul etmesi ve tüm dünya Ermenileri önünde pişmanlığını dile getirmesi
- Derhal Ermenistan-Türkiye sınırını açması ve Ermenistan ile diplomatik ilişkiler kurması
- Ancak bunlardan sonra Türkiye Karabağ konusunda barışçı çözüm için bir arabulucu rolü oynayabilir ve bu çerçevede savaşçı söylemlerin

5 Aynı kaynak

6 “Yerevan Slams Davutoğlu” *Asbarez*, 9 Aralık 2013.

7 “Press Review” *RFE/RL Armenia Report*, , 12 Aralık 2013

8 “Ermenistan Resmi Çevreleri Ermeni-Türk İlişkilerinin Normalleşmesi İçin Türk Tarafına Yeni Yol Haritası Önerdi” *News.am*, 11 Aralık 2013. ve “What Nalbantyan Has Handed Over to Davutoğlu” *Lragir*, 13 Aralık 2013.

kontrolü, sınır olaylarının önlenmesi, keskin nişancıların geri çekilmesi gibi konularda çaba gösterebilir⁹.

Görüldüğü üzere bu “yol haritası” gerek içeriği gerek üslubu nedeniyle daha ziyade kışkırtıcı bir nitelik taşımaktadır ve yukarıda da değindiğimiz gibi büyük bir olasılıkla Davutoğlu’nu Erivan ziyaretinden alıkoymak amacıyla ortaya atılmıştır. Ancak Davutoğlu’nun bunlardan etkilenmeyerek Erivan’a geleceği anlaşılınca da bu kez ziyaret, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatının Erivan’daki toplantısını ön plana çıkararak, ikili bir temas niteliği yokmuş gibi bir kanı yaratılarak küçümsenmeye çalışılmıştır. Diğer yandan toplantının yapılacağı otelin önünde Taşnakların gösteri yapmasına izin verilmesi de¹⁰ bu kışkırtıcı politikanın bir parçası olsa gerektir.

Bu tür uluslararası toplantılara katılan yabancı bakanlar o ülkenin başbakan ve/veya devlet başkanına bir nezaket ziyaretinde bulunurlar. Ermenistan Cumhurbaşkanlığı sözcüsü Arman Saghatelian Cumhurbaşkanının Türk Dışişleri Bakanı ile görüşmesinin programda olmadığını basına duyurmuştur¹¹. Başbakan Tigran Sarkisyan ile de bir görüşme yapılmamıştır.

Davutoğlu, Karadeniz Ekonomik İşbirliği toplantısı dışında, Ermenistan Dışişleri Bakanı Nalbatyan ile bir saati aşan bir görüşme gerçekleştirmiştir. Ancak bu görüşmeden sonra iki bakan, adet olduğu gibi, ortak bir basın toplantısı düzenlememişlerdir. Davutoğlu Türk basını temsilcileriyle görüşmüştür. Nalbatyan ise bu toplantı için gelen diğer bakan ve bakan yardımcılarının her biriyle yaptığı ikili görüşmeler hakkında basına yazılı bir açıklama yapılmıştır. Bu açıklamada en az yer (üç satır) Davutoğlu ile yapmış olduğu görüşmeye ayrılmış olup aynen şöyledir: “Türkiye Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu ile yapılan toplantıda Edvard Nalbatyan önkoşul olmadan Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin normalleştirilmesine ilişkin Ermenistan’ın ilkesel tutumunu teyit etmiştir. Bakanlar Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatının gelecek faaliyetlerine de değinmişlerdir”.

Davutoğlu toplantıdan sonra Türk gazetecilerine yaptığı değerlendirmede görüşmenin sıcak ve samimi bir ortamda gerçekleştirildiğini, iki taraf arasında birçok konuda görüş ayrılığı bulunduğu zaten bilindiğini, önemli olanın bu ayrılıklara rağmen daha sık bir araya gelinmesi olduğunu, kendilerinin Ermenistan ile olan ilişkilerin, Türkiye’nin diğer komşuları için olduğu gibi, en üst düzeye çıkmasını ve Türk ve Ermeni halklarının, ortak tarihin olumsuz

9 “Talk of New Turkish-Armenian Normalization Roadmap activates Ahead of Davutoğlu’s Yerevan Visit” *Armenianow*, 12 Aralık 2013.

10 “Ermenistan’da ‘Soykırım’ Protestosu” *haberler.com* 12 Aralık 2013

11 “Armenian President Not to Meet With Turkish Foreign Minister” *Aysor.am*, 11 Aralık 2013.

gelişmelerine rağmen, açık yüreklilikle dostluk ilişkisi içine girmelerini istediklerini, bu konuda Türk hükümetinin çabaları olduğunu söylemiştir.

Davutoğlu bir gazetecinin “Ermenistan’ın işgal ettiği iki bölgeden çekilmesi durumunda Türkiye’nin sınırları açacağına iddia edildiği şeklindeki bir sorusuna karşılık ne kendisinin ne de diğer bir Türk hükümeti yetkilisinin böyle somut bir teklifi basınla paylaşmadığını, böyle bir konuyu gündeme getirmedeğini, bu tür haberlerin spekülasyon amaçlı olduğunu ifade etmiştir. Ardından hedeflerinin diyalog ve görüşme ortamının sağlam bir psikolojik zeminde inşa edilmesi ve sürdürülmesi olduğunu, bu çerçevede her tür yaratıcı fikrin gündeme gelebileceğini ve ele alınabileceğini, bu tür donmuş krizlerde nihai pozisyonların yeni fikirlerle zenginleştirilerek yol alınabileceğini belirtmiş ancak bu tür haberlerin çoğunun spekülasyon olduğunu da eklemiştir.

Dışişleri Bakanı Türkiye, Gürcistan ve Azerbaycan arasında geniş işbirliği imkânlarına değinerek, donmuş krizlerin aşılmasıyla birlikte Ermenistan’ın bunlara dâhil olmasını amaçladıklarını belirttikten sonra Türkiye’nin 2008’de teklif ettiği Kafkasya istikrar havzası projesinin hala gündemde olduğunu ifade etmiştir. Davutoğlu bu hususların Başbakan Erdoğan tarafından Kasım ayında yaptığı görüşme sırasında Başkan Putin ile ele alınmış olduğunu vurgulayarak bölge halklarının ortak refahına yönelik projelere ağırlık verilmesi gerektiğini de söylemiştir¹².

Ermeni basının Davutoğlu’nun ziyaretine karşı tutumu, tahmin edilebileceği gibi, olumsuzdur. Basının önemli bir kısmı bu ziyareti 2015 sürecinde Ermenistan’ın tutumunu yumuşatmak amacını taşıdığını ileri sürmüştür. Bazıları ise ziyaretin Türkiye’nin Avrupa Birliği ile ilişkilerini kolaylaştırmak için yapıldığını iddia etmiştir. Bir Diaspora yazarı, daha gerçekçi bir yaklaşımla, Davutoğlu’nun bu ziyaretiyle uluslararası topluma Türkiye’nin Ermenistan ile uzlaşma arzusunu göstererek 2015 için yapılacak kampanyalarının önünü almaya çalıştığını ileri sürmüştür¹³.

2015 ve izleyen yılların, Diasporanın da katılımıyla, Türkiye’ye karşı bir kampanya açılacağı ve böylelikle Ermenistan’ın Türkiye’den olan taleplerinin doruk noktasına çıkacağı bir dönem olarak planlandığı ve bu amaçla, başkanlığını bizzat Serj Sarkisyan’ın yaptığı, iki büyük Ermeni Patriği ile tüm Devlet ricalinin (ileri gelenlerinin) katıldığı bir Komite kurulmuş olduğu bilinmektedir. Hazırlıkların bu kadar ilerlediği bir zamanda Davutoğlu’nun ziyaretinin bunları durdurabilmesi veya azaltabilmesi zordur.

12 “Ermenistan’la ilişkilerimiz en üst düzeye çıksın”, *Haber7*, 13 Aralık 2013

13 “Davutoglu’s Charm Offensive During Visit to Armenia” *Asbarez*, 17 Aralık 2013.

Bu ziyaretin Türkiye-Avrupa Birliği ilişkilerine olumlu bir etki yapmasının amaçlandığı görüşüne gelince, eğer iki bakanın toplantısından olumlu sonuçlar alınsaydı bu bir ölçüde doğru olurdu. Durum böyle olmadığına göre bu ziyaretin Türkiye-AB ilişkilerine etki yapması mümkün değildir. Nitekim Türkiye'nin Avrupa Birliği ile ilişkilerinin her yönünün ele alındığı 2013 yılı ilerleme raporunda (SW (2013) 417) ne de bu rapora ilişkin Avrupa Parlamentosu Kararında (7 Mart 2014, B7-2041/2014) bu ziyarete değinilmemektedir. Buna karşın söz konusu kararda Türkiye'nin Ermenistan ile ilişkilerine dair olan kısım, öteden beri olduğu gibi, Ermeni görüşlerini desteklemektedir. Bu bölüm şöyledir: "Avrupa Parlamentosu Türkiye ve Ermenistan'dan, önkoşul olmadan diplomatik ilişkiler kurulmasına ilişkin protokollerini onaylamak, sınırı açmak ve sınır bölgelerinde işbirliğine ve ekonomik entegrasyona öncelik vermek suretiyle ilişkilerini aktif bir şekilde iyileştirerek normalleştirmelerini ısrarla ister."

Taşnaklar, her zaman olduğu gibi, en olumsuz tepkileri göstermişlerdir. Diaspora'daki Taşnakların tutumu da aynıdır.

Ermenistan siyasi partileri de Davutoğlu'nun ziyaretine olumsuz yaklaşmışlardır. Ancak bunlar arasında Taşnaklar, her zaman olduğu gibi, en olumsuz tepkileri göstermişlerdir. Diaspora'daki Taşnakların tutumu da aynıdır.

Ermenistan Taşnak Partisinin dış ilişkilerden sorumlu üyesi Giro Manoyan Davutoğlu'nun ziyaretine ilişkin olarak Türkiye'nin tutumunu değiştirmediklerini sadece iki ülke arasında bir süreç varmış kanısını yaratmaya çalıştığını söylemiştir¹⁴.

ABD'de Taşnak eğilimli Amerika Ermeni Milli Komitesi Direktörü Aram Hamparyan, Davutoğlu'nun ziyaretinden önce Türkiye'yi ağır bir dille eleştiren bir bildiri yayımlayarak Ankara'nın Protokolleri kitle halinde katliam, yaygın soygun ve bir milletin ataların topraklarından mahrum bırakılması sorumluluğundan kurtulmak için kullandığını söylemiş ve ABD ve uluslararası toplumun Ankara'nın "adalet olmadan normalleşme" politikasını desteklemek yerine soykırımın kazançlarından vazgeçmesi, çalınanları geri vermesi ve Ermeni halkının büyük ve halen de devam eden kayıplarını tazmin etmesi için Türkiye'ye baskı yapılmasını istemiştir.¹⁵

Dışişleri Bakanı Nalbantyan Davutoğlu'nun ziyaretinden bir ay kadar sonra, 22 Ocak 2014 tarihinde, gazetecilere Türkiye'nin iki ülke ilişkilerinin normalleşmesi politikasının değişmediğini, Davutoğlu'nun bu ziyaret sırasında

14 "Turkish Foreign Minister visit won't give anything" *Public Radio of Armenia*, 11 Aralık 2013.

15 "ANCA Statement on Davutoğlu visit to Armenia" *ANCA*, 6 Aralık 2014

dört yıl önce söylediklerini tekrarladığını, kendisinin de Davutoğlu'na “dört yıl daha kaybetmemizi mi istiyorsunuz?” dediğini ifade etmiştir¹⁶. Ermenistan Dışişleri bakanı bu sözlerle Karabağ sorunu ile iki ülke ilişkilerinin normalleşmesinin beraberce ele alınmasını daha önce kabul etmemiş olduklarını, şimdi de kabul etmeye niyetleri bulunmadığını ortaya koymuştur. Buna karşılık Davutoğlu fırsat olunca Ermenistan'a ilişkin Türkiye'nin tutumunu tekrarlamıştır. Şubat ayında Gence'de düzenlenen Türkiye-Azerbaycan Gürcistan Dışişleri Bakanları Üçlü Toplantısı sırasında yapılan ortak basın toplantısında “İşgal altındaki topraklar işgalden kurtulmadığı sürece ve Ermenistan ile Azerbaycan arasındaki ihtilaf bu çerçevede çözülmedikçe Türkiye ve Ermenistan arasında tam bir normalleşme olması mümkün değil. Sınırların açılması meselesi bu çerçevededir” demiştir. Bakan ayrıca Karabağ sorunu çözümlendiği takdirde sadece Türkiye-Ermenistan değil Azerbaycan-Ermenistan sınırının da açılacağını belirtmiştir¹⁷.

Davutoğlu'nun bu ziyareti sırasında yaptığı önerilerin Ermenistan tarafından dikkate alınmaması Türkiye-Ermenistan ilişkilerinde bir gelişme olmaması sonucunu vermiştir. Ancak bu durum Davutoğlu'nun ziyaretinin yararsız olduğu anlamına gelmemektedir. Ermenistan ile normal ilişkiler kurulması özellikle ABD ve AB tarafından istediğine göre Davutoğlu'nun bu yönde ciddi çaba gösterdiği ancak Ermenistan'ın olumsuz tutumu nedeniyle bir sonuç alınmadığı ortaya çıkmıştır. Türkiye elinden geleni yaptığına göre bundan böyle ABD ve AB'nin Türkiye'den aynı taleplerde bulunmalarının anlamı yoktur. Deyim yerindeyse artık top Ermenistan'ın sahasındadır.

Son olarak Ermenilerin Türkiye'nin görüş ve önerilerini dikkate almamaktaki ısrarlarının nedenleri üzerinde durmak istiyoruz.

Önce Ermenilerin öteden beri Türkiye'nin hiçbir şekilde Karabağ müzakere sürecine katılmasını istemediklerini belirtelim. Türkiye'nin Ermenistan ile sorunlarını Azerbaycan -Ermenistan sorunları ile beraberce çözümlenmesi önerisi ne kadar yerinde ve gerçekçi olsa da Ermenistan'ın bu formülü kabul etmek istememesi Karabağ'da kısmi veya kesin bir çözümün mutlaka Ermenistan'ın, en azından bazı rayonlardan çekilmek gibi, taviz vermesini gerektirmesinden bunun da, iç siyaset mülahazalarıyla uygun görülmemesinden ileri gelmektedir. Diğer yandan Minsk Grubu eş başkanı olan büyük ülkeler taviz vermesi için Ermenistan'a baskı yapmadıklarından Ermenistan da kendiliğinden taviz vermeye gerek duymamaktadır. Bunların dışında Ermenistan'ın tutumunda değişiklik yapmasını gerektirebilecek askeri alanda önemli bir başarısızlığı da yoktur. Bu durumda Ermenistan mevcut statükoyu sürdürme politikasını kolaylıkla uygulayabilmektedir.

16 “La Politique turque vis-à-vis de l'Arménie Inchangé” *Armenews*, 23 Ocak 2014.

17 “Türkiye-Azerbaycan-Gürcistan Dışişleri Bakanları Üçlü Toplantısı” *haberler*, 19 Şubat 2014.

Türkiye-Ermenistan işkilerine gelince Ermenistan, Protokollerin imzalandığı 10 Ekim 2009 tarihinden bu yana, “önkoşul olmadan Protokollerin onaylanması ve uygulanması, bu bağlamda sınır kapısının açılması” olarak özetlenebilecek tutumunu hiç değiştirmemiştir. Zira yukarıda değindiğimiz gibi, Karabağ konusunda taviz vermeyi istememektedir; diğer bir deyimle Karabağ konusunda taviz vermektense Türkiye ile sınırının kapalı kalmasını tercih etmektedir. Bu bağlamda Türkiye ile olan sınırın kapalı olmasının Ermenistan ekonomisine büyük zarar verdiği düşüncesinin de pek doğru olmadığı da görülmektedir. Koçaryan döneminde bazen iki haneli rakamlara ulaşmış olan milli gelir artışının Türk sınır kapısı kapalıyken gerçekleştiğini hatırla tutmak gerekmektedir. Ermenistan’ın Gümrük Birliğine üye olduktan sonra, hiç olmazsa ilk dönemlerde, Türk sınır kapısına ihtiyacının daha da azalması olasıdır.

Diğer yandan büyük devletlerin, Azerbaycan’ın Ermenistan ile olan sorunlarını dikkate almadan Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin normalleşmesini istemelerinin Azerbaycan açısından olumsuz sonuçlar doğuracağı görülmektedir. Bunların başında, sınır kapısını açan, diğer bir deyimle elindeki tez kozu harcayan bir Türkiye’nin bundan sonra Azerbaycan’a vereceği desteğin çok önemli olamayacağı gelmektedir. Böylelikle Azerbaycan Ermenistan’a karşı tek başına bir mücadele yürütmek durumunda kalacak, büyük devletlerin Ermenistan’ı dolaylı veya dolaysız desteklemesi karşısında da bu mücadelesi başarılı olamayacak ve olasılıkla, zaman içinde Azerbaycan’ın Karabağ politikası erozyona uğrayabilecek ve belki de Azerbaycan, birkaç rayonun kendisine iade edilmesi karşılığında, Karabağ’dan vazgeçme noktasına gelebilecektir. Diğer yandan Azerbaycan’ın bu duruma düşmemek için, Karabağ dâhil, Ermeniler tarafından işgal edilmiş toprakları geri almak amacıyla askeri olanaklara başvurması da bir olasılıktır ve bunun Azerbaycan’ın devamlı silahlanması dikkate alındığında küçümsenmemesi gerekir.

Bu olasılık dikkate alındığında halen Minsk Grubu eş başkanlarının Karabağ konusunda izledikleri görülen oyalama-erteleme siyaseti tehlikeli sonuçlar doğurabilir. Halen Türkiye’nin, Türkiye ve Azerbaycan’ın Ermenistan ile olan sorunlarını bir bütün olarak ele alıp çözüm yollarını arama siyasetinin, Ermenistan’ın buna karşı çıkması ve büyük devletler tarafından da açıkça desteklenmemesi karşısında yakın bir gelecekte sonuç vermemesi de olasıdır.

Bu durumda Türkiye ne yapabilir?

Birinci seçenek Ermenistan’ın sert politikasına aynıyla cevap vermek ve her fırsatta ve her forumda Ermenistan’ı ve Diasporayı eleştirmektir. Toprak talebinden ırkçı tutumlara kadar genelde dünya kamuoyunun kabul etmediği

aşırılıklar içeren Ermenistan-Diaspora siyasetinin Türkiye-Azerbaycan ortaklaşa girişimleri ve eleştirileri karşısında olumsuz etkileneceği görülmektedir. Ne var ki 2015 sürecinde bu tür bir politika Ermenistan ve Diasporanın iddialarına inandırıcılık kazandırabilir. Ayrıca Ermenistan ve Diaspora’da esasen mevcut Türkiye aleyhtarlarını daha da güçlendirebilir. O nedenle, açıkça toprak talebi gibi, kabul edilemez durumlar hariç, Ermenistan ve Diaspora’ya karşı bu dönemde “sert” bir politika izlenmesi zararlı dahi olabilir.

İkinci seçenek ise, Ermenistan esasen Türkiye’den gelen her öneriye karşı çıktığı dikkate alınarak, bu ülke ile olan sorunların çözümlenmesi için tek taraflı girişimlerine son vermek ve bu tutumu diğer ülkelere, Ermenistan’ın Türkiye ile normal ilişkiler kurmak istemediğini belirterek, açıklamaktır. 2015 için beklentilerin gerçekleşmemesi, Avrasya Gümrük Birliğinin ekonomik alanda fazla bir yarar sağlamaması ve Azerbaycan’la olan gerginliğin devam etmesi ve hatta artması karşısında bir süre sonra Ermenistan’ın Türkiye ile ilişkileri geliştirmeye kendisinin talip olması mümkündür.

2. Ermeni Devlet Adamlarının Beyanları

Ermenistan Devlet Başkanı Serj Sarkisyan 2 Ekim 2013 tarihinde Avrupa Konseyi Parlamenter Asamblesinde ülkesini ilgilendiren bazı konuları ele alan bir konuşma yaptı¹⁸ ve soruları yanıtladı.

Sarkisyan’ın bu konuşmada Türkiye hakkında özetle şunları söyledi: “Türkiye, tüm uluslararası kural ve normlara aykırı olarak Ermenistan’ı dünyaya bağlayan en kısa yolu yıllardan beri kapalı tutmaktadır. Bu bizi, modern bir devlet kurmak için insanüstü çaba harcamaya zorlamıştır.” “Soykırım sadece insanlığa karşı iğrenç bir suç değildir, aynı zamanda faşizmin ve hoşgörüsüzlüğün çarpıcı bir göstergesi ve yaşama hakkının ağır bir ihlalidir. İnsanlığa karşı korkunç suçları önlemenin en iyi yolu tarihin bu feci sayfalarını tartışmak ve geçmişi evrensel değerler ışığında değerlendirmektir”. “Ermenistan, soykırım suçunun önlenmesi ve esas nedenleri ile mücadele edilmesi için uluslararası toplumun çabalarını harekete geçirebilmek amacıyla bazı girişimlerde bulunmaktadır... Ermenistan yıllarca çeşitli uluslararası forumlarda soykırımın önlenmesine ilişkin birçok karara öncülük yapmıştır... Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyinin soykırımın önlenmesine ilişkin kararlar kabul etmesine birçok kez yardımcı olduk.”

18 “Statement of Serzh Sargsyan the President of the Republic of Armenia in the Parliamentary Assembly of the Council of Europe” Official Website, President of the Republic of Armenia, 02.10.2013

Konuşmasının sonunda kendisine sorulan sorunlara verdiği cevaplar¹⁹ Sarkisyan'a Türkiye ile ilişkiler konusuna daha fazla değinmesine neden olmuştur.

Sarkisyan Azerbaycanlı üye Seyidov'un Ermenistan'ın, Azerbaycan dışında Türkiye ve Gürcistan'dan da toprak talepleri olduğunu belirterek böyle bir politikanın geleceği olduğuna inanıp inanmadığına ilişkin sorusuna "Türkiye'den asla herhangi bir toprak talebinde bulunmadık; bunu belirten tek bir demeç veya beyan bulursanız, Sizden özür dilerim" demiştir.

Türkiye ile ilişkiler hakkındaki bir başka soruya ise Türkiye ile ilişkileri başlatma çabalarının bir sonuç vermediğini zira Türklerin Ermenistan ile ilişki kurmaya hazır olmadığını, uzun müzakerelerden sonra Protokollerin imzalandığını ancak Türkiye'nin sonradan bu belgelerin onaylanmasını reddettiğini ve yakın bir gelecekte de onaylama niyetinde olmadığını söylemiştir. Sarkisyan ayrıca her ülkenin imzaladığı belgelerin sorumluluğunu taşıması gerektiğine inandıklarını, maalesef bu olayda böyle bir sorumluluk görmediklerini, Türk hükümetinin çeşitli kanallarla Ermenistan'a bazı öneriler iletmeye çalıştığını, ancak bunların uluslararası toplumu teskin etmeyi amaçladığını, Türkler samimi olarak bir şey yapmak istiyorlarsa protokolleri onaylayabileceklerini, kendilerinin de buna karşılık ilişkileri normalleştireceklerini ve her konuyu tartışacaklarını ifade etmiştir.

Bölgesel işbirliği hakkındaki bir soruya cevaben de bunun için Türkiye'ye ilişkilerin normalleşmesini önerdiklerini, ancak ilgi duymayan taraflarla (Türkiye ve Azerbaycan'ı kastediyor), bir komşuyu (Ermenistan'ı) izole etmeye çalışan taraflarla herhangi bir işbirliğini tasarlamamanın güç olduğunu belirtmiştir.

Ermenistan Başkanının bu sözleri üzerinde durmamız gerekmektedir.

Serj Sarkisyan Türkiye ile olan sınırın kapalı olmasından yakınmaktadır. Ancak Ermeni güçlerinin Azerbaycan topraklarını işgal ettiği ve özellikle bu işgali Karabağ sınırları dışında da sürdürdüğü için Türkiye'nin sınırı kapattığına hiç değinmemiştir.

Sarkisyan Protokollerin Türkiye tarafından onaylanmamış olmasından da yakınmakta ve burada da Türkiye'nin Karabağ sorununa bir çözüm bulabilmek amacıyla, Protokollerin onaylanmasını geciktirdiğinden hiç bahsetmemektedir. Ermenistan Devlet Başkanının söz etmediği bir diğer husus Ermenistan'ın da Protokolleri onaylamadığı ve Türkiye'nin aksine bu belgeleri Ermenistan Millet Meclisinin gündeminden çıkarttığıdır.

19 "President Serzh Sargsyan at the Plenary Session of the Pace Responded to the Questions Raised by the Members of the Parliament" Official Website, President of the Republic of Armenia, 02.10.2013

Ermenistan'ın asla Türkiye'den toprak talebinde bulunmadığına, bunu belirten tek demeç veya beyan olmadığına dair sözleri ise yarım bir gerçeği ifade etmektedir. Başkanlar dâhil, Ermenistan Devlet yetkililerinin resmi bir şekilde Türkiye'den toprak talep etmedikleri doğrudur. Esasen Türkiye'den resmen toprak talep edilmesi bugünkü ortamda hiçbir devletin desteklemeyeceği bir davranış olur; ayrıca Türkiye bunu “casus belli” (savaş nedeni) olarak da algılayabilir. O nedenle resmi talepte bulunmak, özellikle taraflar arasındaki güç dengesizliği dikkate alındığında, gerçekçi değildir hatta tehlikeli dahi olabilir.

Kısaca bu konuda resmi talep yoktur ancak bizzat Bakan Sarkisyan'ın bu anlama gelebilecek sözleri vardır. Mesela 23 Temmuz 2011 tarihinde bir toplantıda bir öğrencinin kendisine Ağrı Dağı dâhil, Batı Ermenistan'ın Ermenistan'la birleşmesinin mümkün olup olmadığı şeklindeki sorusuna “ Her şey genç kuşağa bağlıdır. Her kuşağın gerçekleştireceği bazı amaçları vardır” cevabını vermiştir. Bundan halen Ermenistan'ın Doğu Anadolu'yu almasının mümkün olmadığını ancak bunun genç kuşaklar tarafından, amaç olarak gördükleri takdirde, ileride yapılabileceği anlamını çıkarmak mümkündür. Türkiye Dışişleri Bakanlığı da aynı kaniya varmış olmalı ki üç gün sonra yaptığı bir açıklamada Sarkisyan'ın bu cevabını şiddetle kınamış, bunların esefle karşılanan talihsiz ifadeler olduğu belirtilmiş ve ayrıca halklar arasında husumet ve nefret ideolojisini tahrik edecek şekilde gençlere ve gelecek kuşaklara öğütlerde bulunmanın son derecede sorumsuz bir davranış olduğu vurgulanmıştır²⁰. Bir önceki Başkan Robert Koçaryan da bir kez benzer ifadeler kullanmıştı. 2005 yılı Nisan ayında yaptığı bir konuşmada Türkiye'den toprak talebinde bulunmamış olduğunu belirttiikten sonra kendi politikalarının soykırımın tanınmasını içerdiğini, gelecekteki başkan ve politikacıların ise soykırımın tanınmasının yasal sonuçlarıyla ilgileneceklerini ifade etmişti²¹. Bilindiği üzere, Ermenilere göre soykırım savının yasal sonuçları tazminat, malların iadesi ve toprak verilmesidir.

Başkan Sarkisyan çok daha yeni bir tarihte, 5 Temmuz 2013' te, Ermeni Hukukçuları Forumunu açılışı için yapmış olduğu bir konuşmada, “Ermeni soykırımının uluslararası tanınması, kınanması ve sonuçlarının ortadan kaldırılması her zaman için geçerli olacaktır” sözleriyle yine dolaylı olarak tazminat, malların iadesi ve toprak verilmesine bir gönderme yapmıştır²².

Bu arada söz konusu Forumu Ermenistan Başsavcısı tarafından sunulan ve Ermeni soykırımının 100. yılına ilişkin raporda toprak talepleri gayet açık bir şekilde yer almıştır. Başsavcı Ermenistan'ın hem Türkiye hem de Azerbaycan

20 *Ermeni Araştırmaları*, Sayı 39, s.14-15

21 *Ermeni Araştırmaları*, Sayı 16-17, s. 27

22 *Ermeni Araştırmaları*, Sayı 45, s. 11

ile toprak ihtilafları olduğunu bildirerek, bunların çözüme kavuşturulması için, hukuki argümanları içeren kapsamlı bir talepler paketinin hazırlanmasını ve ilgili makamlara sunulmasını Forum'dan istemiş daha sonra bu paketin Uluslararası Adalet Divanına götürülmesi gereğinden bahsetmiştir²³. Forum bu konuda Ermeni soykırımına ilişkin başlıca sorunlar hakkında hukuki belgelerin toplanması için özel bir komite kurulmasına karar vermiştir. Türkiye Dışişleri Bakanlığı bu gelişmeye de tepki göstermiş, Başsavcının beyanlarının esefle karşılandığı ve bu ifadelerin Ermenistan'ın uluslararası örgütlere karşı üstlenmiş olduğu yükümlülüklerle ters düştüğü belirttikten sonra ve "Türkiye'den toprak talebi kimsenin haddine değildir" denmiştir²⁴.

Görüldüğü üzere esasen yüklü olan Türkiye-Ermenistan ilişkileri gündemine bir de toprak talebi gibi, tamamen yapay bir sorunun eklenmesi için çabalar vardır. Bunlar resmi bir talebe dönüştüğü takdirde iki ülke arasında büyük bir kriz çıkacağına şüphe yoktur. Ancak bu çabaların daha ziyade 2015 için bir propaganda ve kamuoyunu oyalamaya yönelik demagojik jestler olması daha olasıdır. Bu konu önümüzdeki dönemde daha iyi anlaşılacaktır.

Esasen yüklü olan Türkiye-Ermenistan ilişkileri gündemine bir de toprak talebi gibi, tamamen yapay bir sorunun eklenmesi için çabalar vardır. Bunlar resmi bir talebe dönüştüğü takdirde iki ülke arasında büyük bir kriz çıkacağına şüphe yoktur.

Ermenistan'dan gelen bu yarı resmi toprak taleplerine bir yenisini Ermenistan Eğitim ve Bilim Bakanı Armen Aşotyan eklemiştir. Adı geçen 17 Ocak 2014 tarihinde Ermenistan'ın adının "Doğu Ermenistan Cumhuriyeti" olarak değiştirilmesini önermiş ve gerekçe olarak da günümüz Ermenistan'ının tarihi Ermenistan topraklarının ancak onda birini oluşturduğunu o nedenle Doğu Ermenistan Cumhuriyeti olarak anılmasının gerekçelere daha uygun olacağını ifade etmiştir²⁵.

Bu garip öneriye hükümetin diğer üyelerinde tepki gelmezken Taşnak Partisinden Giro Manoyan önerinin uygun olmadığını, bunun yerine iktidardaki Cumhuriyetçi Partinin 2009 Protokollerini iptal edilmesi ve/veya iki ülke arasındaki sınırların Başkan Wilson'un Sevr Antlaşması için çizdiği sınırlara uygun bir şekilde yeniden saptanması gibi bazı politika değişiklikleri yapmasını istemiştir²⁶.

23 *Ermeni Araştırmaları*, Sayı 45, s. 14

24 *Ermeni Araştırmaları*, Sayı 45, s. 15

25 *Nouvelles d'Arménie*, No.205, Mart 2014, s.8

26 Aynı kaynak ve "Manoyan, Ashotian's Proposal to Rename Armenia Innoportune" *Aysor.am*, 27 Ocak 2014.

Ermenistan'da ve Diaspora'da Türkiye'nin Doğu Anadolu topraklarının önemli bir bölümünün Ermenistan'a ait olduğu inancı çok yaygındır. Ancak bu bölgedeki son Ermeni devletinin yaklaşık bin yıl önce, 1045 yılında, Bizans İmparatorluğu tarafından ortadan kaldırıldığı ve o tarihten günümüze bu toprakların esas itibarıyla önce Selçuklular sonra da Osmanlılar tarafından idare edildiği, buradaki Ermenilerin ise diğer halklara göre azınlık oluşturduğu dikkate alındığında Doğu Anadolu'nun Ermeni toprağı sayılmasının gerçeklerle ilgisi bulunmayan ve özellikle Başkan Sarkisyan döneminde güçlenmeye başlayan demagogik bir yaklaşımın sonucu olduğu görülmektedir. Kamuoyunun bir kısmı tarafından beğenilse de Ermenistan'a yeni bir isim verilmesi, en azından Anayasa değişikliği gerektireceğinden, olası değildir. Ancak bu olayda önemli olan Devletin adının değiştirilmesi değil, böyle bir konuyu ortaya atmakla Ermenistan'ın Doğu Anadolu topraklarında da söz sahibi olduğu gibi bir varsayımın, özellikle büyük beklentilerin olduğu 2015 sürecinde, canlı tutulmaya çalışılmasıdır.

Başkan Sarkisyan Türkiye'ye yönelttiği eleştirileri 2014 yılında da sürdürmüştür.

Çekoslovakya ziyareti sırasında bir gazeteye verdiği mülakatta²⁷ bilinen Ermeni görüşlerini tekrarlayarak “Türk tarafı siyasi irade gösterir ve çıkmaz bir yol olan ön koşulları ileri sürmekten vazgeçerse iki ülke ilişkilerinin normalleşmesi sürecini canlandırmaya hazır olduklarını söylemiş ve ayrıca Ermenistan'ın ön koşul olmadan ilişkilerin normalleştirilmesine ilişkin tutumunun ABD ve diğer Batılı ülkeler tarafından desteklendiğini de belirtmiştir. Sarkisyan aynı mülakatında NATO'yu, 1993 yılından beri Ermenistan'a uyguladığı ablukaya son vermesi için, Türkiye'ye baskı yapmamakla eleştirmiştir.

6 Mart 2014 tarihinde Avrupa Halk Partisi'nin doruk toplantısına katılan Sarkisyan burada yaptığı konuşmada Türkiye'nin Ermenistan'a uyguladığı yasa dışı ablukadan bahsetmiş ve ayrıca insanlık 1. Dünya Savaşı ve dehşetlerini anmaya hazırlanırken Türkiye'nin inkâr politikasını sürdürdüğünü, Ermeni soykırımının bir milyondan fazla kurbanının hatırasını gömmeye çalıştığını ve anavatanından mahrum bırakılmış bir milletin taleplerine aldırmadığını, yapılanlar için pişmanlık göstermediğini ve böylece kökeninde Ermenistan ve Ermenilere zarar vermeyi amaçlayan yabancı düşmanı bir politika izlediğini söylemiştir²⁸.

27 “Sarkissian Souhaite Que la Turquie Normalise Ses Relations Avec l'Arménie” *Armenews*, 5 Şubat 2014.

28 “Remarks by President Serzh Sargsyan at the Summit of the European People's Party” Official Website, President of the Republic of Armenia, 06.03.2014

Suriye'deki direnişçi güçlerin Türk sınırına yakın Kesap'ı ele geçirmeleri de Sarkisyan'ın Türkiye'yi eleştirmesi için bir bahane olmuştur. Kesap olaylarına ilişkin olarak yaptığı bir konuşmada²⁹ Ermenistan Devlet Başkanı Kesap'ın geçen asırda sürgünlere sahne olduğunu, 1909 yılında Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Kesap'ı işgal ettiğini ve yaktığını, bir Fransız gemisinin Kesap ahalisini Lazkiye'ye götürdüğünü ileri sürmüştür. (Gerek Kesap gerek Lazkiye o yıllarda Osmanlı İmparatorluğu içinde olduğundan bu ifadeler anlaşılabilir; ayrıca bir Fransız gemisinin Ermenileri taşıması 1915 yılında Musa Dağı olayında olmuştur) Sarkisyan 1915 yılında Kesap halkının bir yandan Der Zor'a diğer yandan da Ürdün'e sürüldüğünü iddia etmiştir. Son olayın ise Kesap'ın üçüncü deportasyonunu teşkil ettiğini ve bunun etnik azınlık haklarına aykırı olduğunu belirtmiştir. Bilindiği gibi Suriye direniş güçleri Kesap'a girmeden Kesap ahalesinin çok büyük bir kısmı şehri terk ederek Lazkiye gitmiş sonradan da bir kısmı Türkiye'ye gelmiştir. O nedenle Kesap için bir deportasyondan bahsetmek mümkün değildir.

Bu vesileyle gerek Ermenistan gerek Diaspora basınında, Kesap'ta Ermeniler oturduğu için Türkiye'nin, Suriye direniş güçlerine bu kasabayı işgal ettirdiğini ileri süren, Türkiye'yi yeren ve aynı zamanda tehcir olaylarına ve soykırım iddialarına yer veren birçok yazı çıkmış ve bu olay Türkiye aleyhine bir propaganda aracı olarak kullanılmaya çalışılmıştır. Türkiye'nin Kesap'lı Ermeni sığınmacıları kabul etmesinden sonra bu yazılar azalmıştır. Avrupa Parlamentosunun Kesap olaylarını inceledikten sonra bu konuda 17 Nisan 2014 tarihinde kabul ettiği kararda (2014/2695(RSP) Türkiye'yi eleştirmemesi Ermeni eleştirilerini etkisiz hale getirmiştir.

Başkan Sarkisyan 18 Nisan 2014 tarihinde Ermenistan Savunma Bakanlığında yaptığı bir konuşmada³⁰ Türkiye ile ilişkiler konusuna da eğilmiştir. Sarkisyan Türkiye-Ermenistan normalleşme sürecinin bir çıkmaz ile sonuçlandığını ve şimdi dondurulmuş bulunduğunu, iki ülke arasında ilişki olmamasının Ermenistan'dan ileri gelmediğini söylemiştir. Protokollerin en az iki olumsuz etkisi olacağı ileri sürülerek kendilerinin eleştirildiğini belirten Sarkisyan birinci eleştirinin Protokollerin soykırımın tanınması sürecini uzun bir zaman için askıya alması, ikincisinin ise Protokollerin Karabağ sorunun çözümünü engellemesi olduğunu ifade etmiştir.

Protokoller soykırımın tanınması sürecini askıya aldıysa, ABD Senatosu Dış İlişkiler Komitesinin, Türkiye'nin tüm çabalarına rağmen, neden soykırım hakkında, 24 yıl sonra ilk kez bir karar kabul ettiğini, Protokoller lehine ise

29 President Serzh Sargsyan Made a Press Statement Concerning the Events in Kesab" Official Website, President of the Republic of Armenia, 24.03.2014

30 "President Serzh Sargsyan Held Consultation with Leadership of Ministry of Defense" Official Website, President of the Republic of Armenia, 18.04.2014

neden Türkiye'nin bunları tasdik etmediğini soran Sarkisyan, eğer bu belgeler lehine olsaydı Türkiye'nin, ne Azerbaycan'ın ne de bir başkasının çıkarlarını dikkate almadan bu belgeleri tasdik etmiş olacağını ileri sürmüş ayrıca protokoller Türkiye'nin lehine olsaydı bu belgelerin Türkiye iç siyasetinde gerginliklere neden olmuş olmayacağını da söylemiştir.

Protokollerin Karabağ sorunun çözümünü engelleyeceğini ileri sürenlere cevaben de karşı taraf (Azerbaycan) müzakerelerde daha iyi durumda olsaydı neden askeri alanda taciz hareketlerinin arttığını sormuştur. (Karabağ'daki küçük çaplı çarpışmaların artmasını kastediyor)

Ermenistan Başkanının bu sözlerinin Protokoller konusunda Ermenistan'da ve Diaspora'da kendisine yöneltilmiş olan bazı eleştirilere cevap vermek amacını taşıdığı görülmektedir. Bu belgelerin müzakere ve imzalanma süreci sırasında, yani dört yıl kadar önce, Sarkisyan çok eleştirilmiş olmakla beraber, tasdik sürecinin askıya alınmasından sonra eleştiriler azalmış sonra kaybolmuştu. Şimdi bu eleştiriler varmış gibi konuşmasının nedeni açık değildir. Başbakan Tigran Sarkisyan'ın 3 Nisan 2014 tarihinde istifa etmesinden sonra yerine atanan Meclis Başkanı Hovik Abrahamyan, Başkan Sarkisyan ile mutabakat halinde, geniş bir koalisyon hükümeti kurmak istemiştir. 2009 yılında Taşnaklar Protokollerin imzalanmasına karşı oldukları için koalisyon Hükümetinden çekilmişlerdi. Bu kez yeniden hükümette yer almaya davet olunmuşlar ancak bunun için Protokollerin tamamen reddedilmesi koşulunu öne sürmüşlerdir. Başkan Sarkisyan böylelikle Protokoller konusunun yeniden gündeme gelmesi karşısında kendisini savunmak için bu konuşmayı yapmış olması olasıdır. (Sonuçta Taşnaklar Hükümete girmemişlerdir)

Ermenistan Devlet Başkanı 24 Nisan münasebetiyle Erivan'da yaptığı konuşmada, geçen yıl konuşmasına göre daha sert ifadelerle, Türkiye'yi eleştirmiştir. Bu konuşmanın özeti ve bu konudaki düşüncelerimiz bu yazımızın "24 Nisan'ı Anma Eylemleri" bölümünde yer almaktadır.

Sarkisyan, 24 Nisan günü Prag'a giderek Avrupa Birliği'nin Doğu Ortaklığının 5. yılı için düzenlenen yüksek düzey toplantısına katılmış ve burada bir konuşma yapmıştır³¹. Normal olarak, Ermenistan'ın Avrupa Birliği ile ilişkilerinden bahsetmesi gerekirken, bu ilişkilere değinmekle beraber konuşmasının önemli bir kısmını ülkesinin Türkiye ile olan sorunlarına ayırmıştır.

Önce 24 Nisan 2015 tarihinde yüzlerce Ermeni yazar, artist, doktor gibi

31 "Statement by the President of the Republic of Armenia Serzh Sargsyan at the High-level Meeting on the 5th Anniversary of the Eastern Partnership" Official Website, President of the Republic of Armenia, 24.04.2014

şahsiyetlerin tutuklandıklarını ve katledildiklerini, bunun önceden tasarlanmış bir plan gereğince yapıldığını ve böylelikle 20. yüzyılın ilk soykırımının başlatıldığını ileri sürmüş ve ardından bu milli trajedi sırasında Ermenilere yardım eden ve Ermeni soykırımını kınayan ülke, teşkilat ve kişilere şükranlarını bildirmiştir. Soykırım suçu için zaman aşımı bulunmadığını ileri süren Sarkisyan, Ermeni soykırımının yüzüncü yılının yaklaşmakta olduğuna işaretlerle bu benzeri bulunmayan suçun uluslararası toplum tarafından tanınması ve kınanmasının önemine değinmiş ve Avrupa Birliğine üye olmaya çalışan Türkiye'nin kendi geçmişi ile yüzleşmediğini, sorumluluktan kaçındığını, inkâr politikasını sürdürürebilmek için tarihi tahrif ettiğini üstelik diğer ülkelerin inkârcılığa zorlayabilmek için her şeyi yaptığını iddia etmiştir. Günümüzde, zulüm ve kovuşturmalara rağmen sayıları yıldan yıla artan binlerce Türk vatandaşının Türkiye'nin inkâr politikasını reddettiğini ve gerçeği savunduğunu ileri süren Sarkisyan, kendi tarihini irdelemenin ve sonuçlarını anlamının uzlaşma için ön koşul olduğunu, ayrıca uzlaşma için kişiler arası temasların özendirilmesinin de önemli bir diğer önkoşul oluşturduğunu, ancak bunun mümkün olmadığını zira yapay engeller bulunduğunu, sınırın da kapalı olduğunu söylemiştir. Sarkisyan son olarak, Türkiye-Ermenistan arasında normal ilişkiler olmamasının ve Avrupa'daki kapalı bir sınır bulunmasının tüm Avrupa'nın güvenliğini zayıflatan bir unsur olduğunu, Avrupa Birliğine üye olmak isteyen Türkiye'nin komşu bir ülke ile olan sınırını kapamamasının, Avrupa Birliği içinde sınırların geçmişte kaldığı ve serbest dolaşımın temel ilkelerden birini olduğu dikkate alındığında bir çelişki yarattığını ifade etmiştir.

Ermenistan Devlet Başkanının bu konuşması üzerinde durmamız gerekmektedir. Önce, Ermenistan, Rusya'nın baskısı altında Gümrük Birliğine girmeyi kabul etmiş ve bunun sonucu olarak da Avrupa Birliği ile ortaklık antlaşmasını imzalamamış, daha doğrusu imzalamamıştır³². Ancak Avrupa Birliği, Ermenistan'ın daha fazla Rusya'ya kaymasını bir ölçüde önleyebilmek için, Ermenistan'la ilişkilerini sürdürmeye önem vermektedir. Ermenistan da, Rusya'nın yörüngesine girmemiş olduğunu kanıtlayabilmek üzere, Birlik ile ilişkilerinin devam ettiğini gösterme çabası içindedir. Nitekim Sarkisyan'ın daha ziyade protokol bakımından bir önemi olan söz konusu toplantıya katılmasının başlıca nedeni bu olsa gerektir. Ancak Sarkisyan bu fırsattan yararlanarak Türkiye'yi ağır bir dille kınamaya hatta karalamaya çalışmıştır. Ne var ki toplantıya katılanlar ülkeler Ermenistan'ı destekleyen bir beyanda bulunmamışlar aksine Azerbaycan, Başkan İlham Aliev'in ağzından, Sarkisyan'ın Türkiye'ye ilişkin sözlerine karşı çıkmıştır.

32 Bu konuda Dergimizin geçen sayısında ayrıntılı bilgi mevcuttur. Bkz *Ermeni Araştırmaları*, Sayı 46, ss. 14-18

Basın haberlerine göre³³ Başkan Aliev bu konuda şunları söylemiştir : “Bugün maalesef Ermenistan Cumhurbaşkanı fırsat bularak Türkiye’ye saldırdı. Bunu yapmak çok kolay çünkü toplantıda Türkiye’den temsilci bulunmuyor. Fakat ben buradayım ve Türkiye-Ermenistan sınırının neden kapalı olduğunu anlatabilirim” ... “Erdoğan birkaç yıl önce Ermenistan yönetimine arşivlerin açılmasını teklif etti ancak olumlu cevap gelmedi. Son olarak malum olaylarda hayatını kaybeden Ermeni asıllı vatandaşlara taziyeye dileklerini sundu, fakat ne yazık ki Ermenistan’dan yine olumlu karşılık gelmedi. ABD ve AB’nin Erdoğan’ın bu tutumunu desteklemesine rağmen Ermenistan hükümeti açıklamayı yetersiz buldu. Bu, bölgede kimin barış istemediğini açıkça ortaya koyuyor. Biz barış ve topraklarımızın geri verilmesini istiyoruz. Ermenistan işgale son vermelidir. Bu çok kolaydır. Sadece Ermenistan hükümetinde siyasi irade olmalıdır.”

İlham Aliev ayrıca Karabağ sorununa da değindi ve bu konuda çifte standart uygulandığını belirterek şunları söyledi: “Azerbaycan halkının sizlere bir sorusu var. Neden Ermenistan’a yaptırım uygulanmıyor? Neden Avrupa Konseyi’nde Ermenistan’ın oy verme hakkı alınmıyor. Onlar başka bir ülkenin toprağını işgal altında tutuyorlar. BM Güvenlik Konseyi’nin dört kararı uygulanmıyor ve karşılığında hiçbir ceza da tatbik edilmiyor.”

Sarkisyan son oturumunda, o sırada toplantıda bulunmayan Aliev’e cevap vererek³⁴ kendisini yapıcı bir öneri getirmek yerine yirmi dört yıl öncesinin Güvenlik Konseyi kararlarını gündeme getirmekle eleştirdi. Karadağ’ın Avrupa değerlerine dayanan ve demokratik ilkelere uyan bir hükümet sistemi olduğunu belirterek bu bölge halkının fiilen uyguladığı kendi kaderini tayin hakkının hukuken de teyit edilmesi zamanın çoktan geldiğini söyledi.

Türkiye konusunda ise AB Doğu Ortaklığı’nın katılan ülkelerin yaşamsal çıkarlarını gözetmesi gerektiğini, Ermenistan için ise bunun öncelikle Türkiye ile sınırın açılması olduğunu söyledi.

Sarkisyan’ın bu toplantıda yaptığı konuşmalardan şu sonuçları çıkarabiliriz.

Ermenistan Cumhurbaşkanı’nın, haklı veya haksız, ülkesinin çıkarlarını korumaya çalışması normalse de bunu uygun bir üslup ve argümanlarla yapması gerekirdi. Ancak Sarkisyan’ın daha ziyade Diaspora propagandacılarının ağzı ile konuştuğu ve mesela “24 Nisan 2015 tarihinde yüzlerce Ermeni yazar, artist, doktor gibi şahsiyetlerin tutuklandıklarını ve katledildikleri” gibi çok abartılmış

33 “Türkiye’den Temsilci Yok Fakat Ben Buradayım” Ermenistan Cumhurbaşkanı Türkiye’yi Eleştirince Aliev Sert Çıktı.” AA, 25 Nisan 2014.

34 “Statement by the President of the Republic of Armenia Serzh Sargsyan at the High-level Meeting on the 5th Anniversary of the Eastern Partnership” Official Website, President of the Republic of Armenia, 24.04.2014

bir Diaspora iddiasını benimsemekten çekinmediği görülmektedir. 24 Nisan 2014 tarihinde İstanbul'da tevkif edilen Ermeni ileri gelenlerinin sayısı 235'tir ve bunlar sağ salim Ayaş ve Çankırı'ya gönderilmişlerdir.³⁵

Ermeni tehcirinin 20. yüzyılın ilk soykırımı olduğu iddiası da diğer bir propaganda ögesidir. Soykırım sözcüğünün bulunmadığı dönemlere ait olayların bu deyimle nitelendirilmesi, özellikle 1948 Sözleşmesine göre bir olayın soykırım olup olmadığına ya özel milli mahkemeler ya da Uluslararası Ceza Mahkemesinin karar verdiği dikkate alındığında, doğru değildir.

Diğer yandan Sarkisyan'ın, Avrupa Birliği'ne Türkiye'ye baskı yaptırarak, sınırı açtırmaya çalıştığı görülmektedir. Avrupa Birliği Türkiye-Ermenistan sınırının açılmasını öteden beri savunuyorsa da bu konuda fikir beyanı dışında bir girişimde bulunmamıştır. Bulunursa da bunun Türkiye ile esasen iyi olmayan ilişkilerine olumsuz bir etki yapacağına kuşku yoktur.

Bu konuda son olarak değinmek istediğimiz husus Sarkisyan'ın her fırsatta Türkiye'yi eleştirmek hatta suçlamak politikasından ne beklediğidir. Sarkisyan eleştirdiği ve suçladığı için Türkiye'nin izlediği politikalarda bir değişiklik yapması, mesela sınırı açması olası değildir. O zaman Sarkisyan'ı, özellikle 2015 sürecini de dikkate alarak, yakın ve hatta orta vadede Türkiye ile bir uzlaşma veya anlaşma olmasını beklemediği için böyle davrandığını ve görev süresinin sona ereceği 2018 yılına kadar bu politikayı sürdürmeyi istediği düşünülebilir.

Sarkisyan'ı, özellikle 2015 sürecini de dikkate alarak, yakın ve hatta orta vadede Türkiye ile bir uzlaşma veya anlaşma olmasını beklemediği için böyle davrandığını ve görev süresinin sona ereceği 2018 yılına kadar bu politikayı sürdürmeyi istediği düşünülebilir.

Ermenistan Dışişleri Bakanı Nalbantyan da fırsat buldukça Türkiye'yi eleştirmekten geri durmamıştır.

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi, 1948 tarihli soykırım Sucunun engellenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesinin 65.yıldönümü münasebetiyle 7 Mart 2014 tarihinde bir Yüksek Düzeyli Panel düzenlemiştir. Bu panele bakan düzeyinde az katılım olmuştur. Ancak Edvard Nalbantyan bu panele katılarak uzun bir konuşma yapmış³⁶ ve bu arada ülkesini XX. Yüzyılın ilk soykırımının kurbanı olarak takdim etmiş ayrıca 1915 yılı 24 Mayıs'da Müttefiklerin bir bildiri yayımlayarak, Ermenilere uygulanan mezalim için ilk kez insanlığa karşı suç deyimini kullanmış olduklarına değinmiştir.

35 Yusuf Sarımay, *24 Nisan 1915'te Ne Oldu?*, İstanbul 2012, s.196

36 "Edward Nalbandian: Armenian People Feel Moral Responsibility..." *Armradio*, 8 Mart 2014.

Türkiye Daimi Temsilcisi Mehmet Ferden Çarıkçı, paneldeki konuşmasından ayrı olarak Nalbantyan'a verdiği cevapta³⁷ 1915 olaylarıyla başkalarını damgalamaya çalışarak tarihten düşmanlık çıkarmanın geçmişe tek taraflı ve suçlayıcı bir şekilde bakmak olduğunu, soykırımın bir hukuki deyim olup bir kanaat düzeyine indirilemeyeceğini, ciddi bir şekilde tarihî ve bilimsel açılardan incelenmesi gerektiğini söylemiş, ayrıca bu deyimün uygun olmayan bir şekilde kullanılmasının da gelecekte soykırımların önlenmesine zarar verebileceğini belirtmiştir.

Kendisine cevap veren Nalbantyan, Türkiye'nin 24 Mayıs 1915 deklarasyonunu yayımlayan ülkelere müracaat etmesi gerektiği anlamına gelen bazı ifadelerde bulunduktan sonra Sözleşmenin kurbanların tazminine ilişkin hükümlerine dikkati çekmiş ancak 1948 sözleşmesinde tazminattan bahsedilmediğinden neyi kastettiği anlayamamıştır.³⁸

Azerbaycan delegesi Hocalı katliamına değinerek Ermenilerin bu şehirde, ahalinin kısmen veya tamamen ortadan kaldırılmasına çalıştıklarını belirterek bu soykırımın tanınmasını istemiştir. Konferans raporunda bu konu Azerbaycan'ın Ermenistan'ı soykırımla suçladığı şeklinde yer almıştır³⁹. Nalbantyan ise bu trajedinin bir propaganda aracı ve ırkçı fikirlerin yayılmasının için kullanılmaması gerektiğini ileri sürmüştür.

Ermenistan Dışişleri Bakanı bu toplantıda hayli güç durumda kalmış olmasına rağmen 1 Nisan 2014 tarihinde benzer bir toplantıya, Rwanda soykırımının 20. Yılı münasebetiyle, Belçika Dışişleri Bakanlığı tarafından düzenlenen "Sorumluluğun Savunulması" başlıklı bir konferansa katılarak bir konuşma yapmış ve Rwanda soykırımından ziyade Ermeni soykırım iddialarını ele almıştır.

Nalbantyan bu konuşmasında sadece Ermenistan değil tüm uluslararası toplumun Türkiye'nin Ermeni soykırımını tanınmasını beklediğini, gelecek yılın bu trajedinin 100. Yılı olacağını, 20. yüzyılın ilk soykırımına uğramış bir millet olarak insanlığa karşı suçların önlenmesi için manevi bir sorumluluk duyduklarını ifade etmiştir. Ayrıca Hitler'e atfedilen "bugün Ermenilerinin katliamını kim hatırlıyor?" sözlerine değinmiş ve Hitler'in daha iktidara gelmeden, 1931 yılında, soykırımın diğer halklara uygulanması olasılığı çerçevesinde Ermeni katliamına atıf yaptığını ileri sürmüş ve İttihat ve Terakki Partisi ile Alman Nazi Partisi ve Teşkilat-ı Mahsusa ile de Yahudileri öldürmekle görevli Alman kuruluşlarını beraber mütalaa etmiştir. Bunun dışında medeni dünyanın ifade özgürlüğü kisvesi altında nefret ve ırkçılığın

37 "BM Temsilcisi Çarıkçı Ermeni İddialarına Yanıt Verdi" *EnsonHaber*, 8 Mart 2014.

38 "Human Rights Council Discusses the Prevention of Genocide" *The UN Office*, Geneva, 9 Mart 2014.

39 Aynı kaynak

teşvik edilmesini, hoşgörüsüzlüğün yayılmasını ve soykırım ve insanlığa karşı suçların inkârını kesinlikle ret ettiğini belirtmek suretiyle de Avrupa İnsan hakları Mahkemesi'nin Perinçek hakkındaki kararını dolaylı olarak eleştirmiştir⁴⁰ .

II – BAŞBAKAN ERDOĞAN'IN 1915 OLAYLARINA İLİŞKİN MESAJI

23 Nisan 2014 tarihinde Başbakanlık “Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Sayın Recep Tayyip Erdoğan'ın 1915 Olaylarına İlişkin Mesajı” başlığını taşıyan bir metni 9 dilde⁴¹ yayımlandı.

Mesaj Türkiye’de, dünyada ve özellikle Ermeni çevrelerinde bir sürpriz yarattı ve ilgi ile karşılandı, yorumlara neden oldu.

1. Mesajın İçeriği

Mesajın tam metni Dergimizin “Güncel Belgeler” bölümünde verilmiştir.

Mesajın ana fikirleri şu şekilde özetlenebilir:

- Osmanlı İmparatorluğunun son dönemi açılarla doludur. Ermenilerinki dâhil bu acıların, anlaşılması, anılması ve paylaşılması gereklidir.
- 1915 olayları bu gün bir siyasi çatışma ve yeni kavgalar haline getirilmemelidir.
- Tehcir insanlık dışı bir olaydır ancak bu olay Türkler ve Ermeniler arasında karşılıklı insani tutum ve davranışlara engel olmamalıdır.
- Anlaşmazlıklara rağmen taraflar aralarında konuşmalıdır. Bu bağlamda Türkiye'nin ortak tarih komisyonu önerisi geçerlidir.
- Türkiye 20. yüzyılın başlarında yaşamlarını yitiren Ermenilerin huzur içinde yatmalarını dilemekte ve onların torunlarına taziyelerini iletmektedir. Aynı dönemde yaşamını yitiren tüm Osmanlı vatandaşları da rahmet ve saygıyla anılmaktadır.

Mesaj iyi niyet ifadeleriyle dolu, ılımlı ve uzlaşçı arayan bir dille kaleme alınmıştır. Mesajın amacının Ermeni sorunun insani (vicdani ve manevi de

40 “Address by H.E. Mr. Edward Nalbandian at the final session of International Conference on Genocide Prevention” *Asbarez*, 1 Nisan 2014.

41 Türkçe, İngilizce, Almanca, Fransızca, İspanyolca, Arapça, Rusça, Doğu Ermenicesi, Batı Ermenicesi

denebilir) yönüne hitap etmek olduğu görülmektedir. Gerçekten de Ermenilerin çok büyük bir çoğunluğu için sorunun bu yönü ağır basmaktadır. Tehcirin insanlık dışı bir olay olduğu ve bu olayda yaşamını yitiren Ermenilerin torunlarına taziyelerin iletildiği gibi ifadelerin Ermenilerin duygularına hitap ederek taraflar arasında daha kolay bir yaklaşma ve uzlaşmanın ümit edildiği anlaşılmaktadır.

Diğer yandan mesajda, dolaylı olarak, uzlaşmaya engel olan bir hususa, Ermenilerin 1915 olaylarına ve genel olarak kendi tarihlerine tek yanlı bakışlarına da değinilmektedir. Gerçekten de Ermeniler genellikle tarihi olaylarda sadece kendi acılarını dikkate almakta ve aynı dönemde aynı olaylar için diğer tarafların acıları ya küçümsenmekte veya yok sayılmaktadır. Bu yaklaşım tarihini olayların objektif bir şekilde incelenmesi ve özellikle diğer tarafların da kabul edebileceği sonuçlar çıkarılmasını engellemektedir. Bu da soykırım iddiaları gibi önemli bir konuda hiçbir ilerleme sağlanamaması ve hatta yüz yıl önce vuku bulmuş bir olayın günümüzde bir anlaşmazlık haline dönüşmesi sonucunu vermektedir.

Birinci Dünya Savaşı döneminde sıkıntı ve ızdırap çeken sadece Ermeniler değildir. Konuyu sadece Ermenilerin ve Müslüman sivil halkın bu dönem içindeki kayıpları açısından ele alsak, Prof. Justin McCarthy'nin yaptığı hesaplara göre bu dönem içinde (1912–1922 yılları arasında) Müslüman nüfusta 2.462.250 kişi⁴², Ermeni nüfusta ise yaklaşık 600.000 kişi⁴³ azalma olmuştur. Oysa Ermeni yazarlar ve onlara bağlı olarak Ermenistan ve Diaspora kamuoyu Ermeni kayıplarını 1,5 milyon gibi fantastik bir düzeye çıkarırken sanki Müslümanların hiç kayıp vermediği, vermiş olsalar bile bunların doğrudan Ermenileri ilgilendirmediği gibi bir yaklaşım içindedirler. Ermeni çetelerinin Doğu Anadolu'da yaptıkları mezalimde 518.000 Müslümanın öldürüldüğünün belgelenmiş olduğu⁴⁴ düşünüldüğünde bu yaklaşım daha da vahim bir hal almakta ve tarafların ortak tarihlerini objektif bir şekilde değerlendirmelerini engellemektedir.

Mesajda Ermenilerin bu tutumuna “bu dönemde yaşanmış tüm acıları anlamak”, “acılar hiyerarşisi kurulması”, “acıların birbiriyle mukayese edilmesi”, “farklı söylemlerin empati ve hoşgörü ile karşılanması” gibi ifadelerle ve ayrıca “yaşanan hadiselerin hepimizin ortak acısı” olması ve “tarihe adil hafıza perspektifinden bakılması” gibi diğer bazı ifadelerle değinilmiş bulunmaktadır.

42 Justin McCarthy, *Muslims and Minorities*, New York University Press, 1983, s.134

43 Aynı kaynak, s.130

44 Yusuf Sarımay (ed), *Ermeniler Tarafından Yapılan Katliam Belgeleri*, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2001

Mesaj “tarihten husumet çıkarmak, yeni kavgalar üretmek” ve ayrıca “ 1915 olaylarının Türkiye karşıtlığı için bahane olarak kullanılması ve siyasi çatışma konusu haline getirilmesi” ifadeleriyle de diğer önemli bir konuya temas etmiştir. Ermenilerle son savaş 1920 yılında olmuş, Ermeniler yenilmiş, iki ülke arasındaki sınırlar ise 1921 yılında imzalanan Moskova ve Kars Antlaşmalarıyla kesinlik kazanmış ayrıca Lozan Antlaşması, diğer azınlıklarla beraber, Türkiye’deki Ermenilerin haklarını saptamış, malları konusunda da bazı esaslar koymuştur. Böylelikle Ermeni sorunu hukuki alanda çözümlenmiştir. Oysa yaklaşık 1965 yılından bu yana Ermeni Diasporası ve 1991’den beri de yeni Ermeni Devleti, Ermeni sorunun yeniden canlandırmak, kapanmış dosyaları yeniden açmak çabası içindedirler. Bu tutumun iki ülke arasında olduğu kadar bölgede de barış ve işbirliğinin sağlanmasını engellemektedir. Nitekim Ermenistan Azerbaycan ile bir tür savaş halindedir; Türkiye ile de diplomatik ilişkisi yoktur, üstelik sınır da 21 yıldır kapalıdır.

Bu durumun Ermenistan’ı bölgede izole etmiş ve ekonomik kalkınmasına gayet olumsuz etkiler yapmıştır. Kısaca Ermenistan tarihten gelen bazı düşlerin gerçekleştirilmesi uğrana kendi çıkarlarına ters bir duruma düşmüş bulunmaktadır. Ancak söz konusu düşlere olan inanç o derecede güçlüdür ki günümüzün gerçekleri neredeyse görülmemektedir. Ermenistan’a ve daha fazla Diasporaya hâkim olan bu durum dikkate alındığında Ermenilerle olan ilişkilere mantıki olduğu kadar duygusal düzeyde de yaklaşmanın yararlı olacağı görülmektedir. Başbakan Erdoğan’ın söz konusu mesajı da bunu yapmaya çalışmıştır.

Mesajda, tarihçiler komisyonu kurulması önerisinin yenilenmesi dışında güncel konulara değinilmemiştir. Nitekim bu metinde Türkiye’nin Karabağ konusundaki politikalarında bir değişikliğe veya bunların ileride değişebileceğine dair bir işaret yoktur. Ayrıca Türkiye’nin soykırım iddialarına ilişkin tutumundan da bahsedilmemektedir. Mesaj bu safhada Ermeni sorunun insani bölümünü ele almakla yetinmiştir.

Mesajın en önemli bölümü, şüphesiz, 1915 olaylarında ölen Ermenilerin torunlarına taziyeye iletilmesidir. Ancak, yukarıda da değindiğimiz gibi, Birinci Dünya Savaşında ölen ve acı çekenler sadece Ermeniler değildir. Osmanlı İmparatorluğundaki Müslümanlarının kayıpları Ermenilerden çok fazladır ve bunlardan bazılarının Ermeniler neden olmuştur. Mesajda Ermenilerin de Türklerden (Müslümanlardan) taziyeye dilemesi gerektiği hususu yoktur. Ancak mesaj da çekilen acılar arasında bir denge kurulmaya çalışıldığı ve “adil hafıza”dan bahsedildiği için ileri bir aşamada, uzlaşma çabaları sırasında, Ermenilerin de taziyeye dilemeleri gereğinin gündeme gelmesi normal olacaktır.

Son olarak, bazılarının karıştırdığı görüldüğünden, ”taziyede bulunmak” ve

“özür dilemek” kavramları üzerinde durmak istemekteyiz. Taziye de bulunmak baş sağlığı dilemektir. Ölen bir kimsenin yakınlarına üzüntülerini bildirmek anlamındadır. Özür dilemek ise yapılan bir yanlışlıktan dolayı affedilmeyi istemektir; diğer bir deyimle özür dilemek için bir olaydan sorumlu olmak gerekmektedir. 1915 olaylarından sekiz yıl sonra kurulmuş olan Türkiye Cumhuriyeti bu olaylardan hiçbir şekilde sorumlu değildir, o nedenle de özür dilemesi gerekmemektedir.

Mesajın yayınlanmasından sonra da gerek Başbakan gerek Dışişleri bakanı mesaj hakkında tamamlayıcı açıklamalarda bulundular.

1915 olaylarına değinen mesajda, haliyle Karabağ sorunu yoktu. Başbakan, 23 Nisan münasebetiyle TBMM’de verilen resepsiyonda bu konuya değinerek “Karabağ sorunu çözülmeden Ermenistan ile normalleşme olmaz” dedi.

Esas itibariyle 1915 olaylarına değinen mesajda, haliyle Karabağ sorunu yoktu. Başbakan, 23 Nisan münasebetiyle TBMM’de verilen resepsiyonda bu konuya değinerek “Karabağ sorunu çözülmeden Ermenistan ile normalleşme olmaz” dedi⁴⁵.

Partisinin Grup Toplantısında da mesaj hakkında bilgi veren Başbakan “umut ediyorum ki gerek Ermenistan Devleti gerek Ermeni Diasporası bizim bu yürekli

adımımızı görür. Aynı yürekli aynı cesur tavır onlardan da görür ve bekleriz”⁴⁶ dedi.

Başbakan’ın mesajı dünya çapında ilgi uyandırınca Amerikalı meşhur TV yorumcusu Charlie Rose 28 Nisan’da kendisiyle bir mülakat yaptı⁴⁷. Rose’un Ermenilerin soykırım sözcüğünün kullanılmasını istediklerini, Türkiye Başbakan için olayları soykırım olarak nitelendirmenin imkânsız mı olduğu sorusuna Başbakan buna (soykırım olmasına) imkân olmadığını, öyle olsaydı bu ülkede halen yaşayan Ermeniler olmayacağı cevabını verdi. Rose’un Ermenilerin acı çektiğinin kabul etmenin bir özür anlamına mı geldiği sorusuna ise Başbakan olayların Türkiye Cumhuriyetinde değil Osmanlı döneminde olduğunu belirttikten sonra atalarının bir hata yaptığını belgeler gösterir ise, bunun sonuçları neyse onu kabul edecekleri cevabını verdi.

Dışişleri Bakanı Davutoğlu da mesajın yayınlanmasından sonra “Umarım uzattığımız el havada kalmaz” sözleriyle Ermenistan’dan olumsuz tepkiler gelme olasılığına gönderme yaptı⁴⁸. Katıldığı bir televizyon programında ise,

45 “Ermenistan ile Normalleşme Şartı” *İMCTV*, 26 Nisan 2014.

46 “Başbakan Erdoğan, Aynı Cesur Tavır Ermenistan’dan Bekliyoruz” *İMCTV*, 29 Nisan 2014.

47 “Erdogan Tells Charlie Rose There Was No Genocide” *Asbarez*, 29 Nisan 2014.

48 “Ermenistan ile Normalleşme Şartı” *İMCTV*, 26 Nisan 2014.

mesajın hedefine ulaştığını, gösterilen tepkilerin olumlu olduğunu, ancak (Ermenistan'dan) beklenen tepki gelmese dahi taziyeyi geri almayacaklarını belirtti ve Ermenistan'dan aynı devrimci adımı beklediklerini ekledi. Davutoğlu ayrıca, terör saldırılarında öldürülen Türk diplomatları için kendilerinden taziyeye dilenip dilenmeyeceği sorununu sorma hakları olduğunu belirtti⁴⁹.

Ermenistan ile uzlaşma çabalarında ve protokollerin imzalanmasında büyük payı olan Cumhurbaşkanı Gül Başbakanın mesajını kuvvetle destekledi⁵⁰.

Başbakan Yardımcısı Beşir Atalay taziyeye mesajına Erivan'dan ve uluslararası toplumdaki destek beklediklerini, Türkiye'nin de önemli bazı adımları olacağını söyledi⁵¹.

Ermeniler için yeni bazı önlemler alınmasının öngörüldüğü basında da yer aldı. Bu konudaki haberlere göre bunların başında Osmanlı İmparatorluğunu terk eden veya buna mecbur olan Ermenilerin torunlarına Türk vatandaşlığı verilmesi gelmektedir⁵². Bu önlemin bazı Ermeniler tarafından da olumlu karşılandığı da anlaşılmaktadır. Batı Ermenileri Kongresi adını taşıyan bir örgüt yetkilileri buna taraftar olduklarını beyan etmiş ve böylece vatandaşlık alacak Ermenilere Osmanlı tapu kayıtlarının açılmasını istemişlerdir. Ermenistan Miras Partisi Başkanı Raffi Hovanyan Anadolu'yu terk eden Ermenilere geri dönüş hakkı verilmesini istemiş, bunun ilişkilerin kurulması için bir pilot proje olabileceğini belirtmiştir. Adı geçen ayrıca eğer Türkiye kesin bir adım atmak istiyorsa soykırımı tanınmalıdır, demiştir⁵³. Bu yazımızın "Diasporadan Görüşler" bölümünde bahsettiğimiz yazar Raffi Bedrosyan da alınacak önlemler arasında "Tehcir edilmiş Osmanlı vatandaşı Ermenilerden sağ olanlarına Türk vatandaşlığı verilmesi saymıştır.

Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu İngiliz The Guardian gazetesinde yayımlanan bir yazısında⁵⁴ Başbakan Erdoğan'ın mesajının, Türkler ve Ermeniler arasında 2009 yılında kaçırılan uzlaşma fırsatının yeniden yakalanması imkânını verdiğini belirtti. Ermenilerin Osmanlı İmparatorluğuna en iyi uyum sağlayan bir cemaatlerden biri olduğunu, Osmanlı müzik ve mimarisine önemli katkıları olduğunu, devlet hizmetinde önemli yerler işgal ettiklerini anlattı. Daha sonra 19 asırda gücü devamlı azalan İmparatorluğun Balkanlardan ve Kafkaslardaki etnik temizlikler sebebiyle beş milyon Müslüman'ın yerlerinden edildiğini ifadeyle, Batı tarihlerinin yerlerinden olan

49 "Davutoğlu: Biz Hedefe Ulaştık" *Stargundem*, 25 Nisan 2014

50 "President Gul Backs Erdoğan's Armenia Condolences" *Cihan Haber Ajansı*, 28 Nisan 2014.

51 "Atalay Ermenistan'dan Adım Bekliyoruz" *Sontu*, 1 Mayıs 2014.

52 "Türkiye'den Ermeniler İçin 2. Adım Geliyor" *Haberler* 25 Nisan 2014.

53 "Turkey Considers Citizenship for Heirs of Displaced Armenians" *Al Monitor*, 25 Nisan 2014.

54 "Turks and Armenians – We must follow Erdoğan's Lead and Bury our Common Pain" *The Guardian*, 2 Mayıs 2014.

Osmanlı Hıristiyanların ızdıraplarını ve ölümlerini dile getirirken Osmanlı Müslümanların muazzam ızdıraplarının Türkiye dışında genellikle bilinmediğini vurguladı. Bu dönemdeki Ermeni tehcirinin sonuçlarının kabul edilemez ve gayr-ı insani olduğunu ifade eden Davutoğlu, bu Ermeni trajedisinin bugün dahi Türk ve Ermenileri rahatsız ettiğini ve onları ayırdığını belirterek, milli belleklerin önemli olmakla beraber, Türk ve Ermeni tarih anlatımlarının yakınlaşmasından ve bir adil hafıza'nın ortaya çıkmasının öneminden, bu amaçla Türkiye'nin bir ortak tarih komisyonu kurulmasını önermiş bulunduğundan bahsetti. Davutoğlu ayrıca, birbirini dinlemeye ve anlamaya başlamadan sorunun çözülemeyeceğine değinerek, kökleri Anadolu'da olan her diasporanın Türkiye'nin de diasporası olduğunu bu nedenle birkaç yıl önce Türkiye Büyükelçilerinden bu diasporayı kucaklamalarını istediğini ve büyükelçilerin, bir çok dostunu Ermeni terörüne kurban vermelerine rağmen, bu talimatını yerine getirdiklerini belirtti.

Davutoğlu yazısına bu fırsatın yakalanarak Türk-Ermeni ilişkileri için daha iyi bir gelecek inşasına çalışılması çağrısında bulundu ve Başbakan Erdoğan'ın mesajının bu yönde atılmış emsali olmayan ve cesur bir adım olduğunu belirtti.

Davutoğlu'nun bu yazısına hem Ermenistan'dan hem de Diaspora'dan olumsuz tepkiler geldi.

Ermenistan Millet Meclisi Başkan Yardımcısı ve iktidardaki Cumhuriyetçi Parti Sözcüsü Edvard Şarmazanov halkın acısının gömülmesi değil, tedavi edilmesi gerektiğini, Ermeni soykırımının Türk ve Ermenilerin ortak acısı olmadığını, Türk (Osmanlı) İmparatorluğunun ayıbı olduğunu, bu acının tedavi edilebilmesi, sonuçlarının ortadan kaldırılması için Ankara'nın Almanya'yı izleyerek Osmanlı İmparatorluğu döneminde Ermenilere soykırım uyguladığını kabul etmesinin beklendiğini bildirdi⁵⁵.

Diaspora basınında da Davutoğlu'nun yazısı eleştirildi⁵⁶.

2. Mesaja gösterilen tepkiler

Bu bölümde Ermeni resmi kişilerinin, Ermeni Diasporası örgütlerinin, diğer ülkeler resmi makamlarının ve Türkiye'de bazı siyasi partilerin Erdoğan'ın mesajına gösterdiği tepkiler ile Türkiye'de ve dünyada bazı meydanın aynı konudaki görüşleri anlatılmaya çalışılacaktır.

55 "Armenian Official: Genocide is Shame of Turkish Empire" *news.am*, 5 Mayıs 2014.

56 Biri Fransa, diğeri ABD Diaspora basınından iki örnek için bkz. "Davutoğlu: "Turs et Arméniens , Nous Devons Enterrer Notre Douleur Commune" *Collectif VAN*, 7 Mayıs 2014.; "Davutoğlu Says Let's Burry Our Common Pain" *Asbarez*, 7 Mayıs 2014.

a. Ermeni Resmi Beyanları

Başkan Sarkisyan Başbakan Erdoğan'ın mesajına cevap verecek fırsatlara sahipken bundan kaçınmıştır. Nitekim yukarıda değindiğimiz 24 Nisan konuşmasında ve ayrıca 24 Nisan'da Avrupa Birliği Doğu Ortaklığı toplantısında yaptığı konuşmada, Türkiye'ye karşı gayet sert ifadeler kullanmakla beraber, Erdoğan'ın mesajına atıfta bulunmamıştır.

Dışişleri Bakanı Edvard Nalbantyan da öyle yapmıştır. Buna karşın Yardımcısı Şavarş Koçaryan Başbakan Erdoğan'ın mesajının Türkiye'nin Ermeni soykırımını er veya geç tanıyacağını kanıtını oluşturduğunu söylemiştir⁵⁷.

Ermenistan Cumhurbaşkanlığı Özel Kalem Müdürü Vigen Sargsiyan Erdoğan'ın mesajını, tarihle yüzleşme için bir girişim olup olmadığı açısından incelediklerini ancak bunun soykırımın inkârının daha gelişmiş bir ifadesi ve soykırımın saklanması olduğunu gördüklerini belirtmiştir⁵⁸.

Erivan yakınlarındaki Ermeni Soykırımı Anıtı ve Müzesi Müdürü, 1915'in yüzüncü yılı faaliyetlerini düzenlemek üzere kurulmuş olup Başkanlığı bizzat Serj Sarkisyan'ın yapmakta olduğu Devlet Komisyonun Sekreteri Hayk Demoyan bu konuda Başkan Erdoğan'a hitap eden bir bildiri yayınlamıştır⁵⁹. Bu metinde Erdoğan'ın mesajının önemli bir adım olmakla beraber, gerçeğin ortaya çıkarılması, tarihle yüzleşilmesi ve Türk ve Ermeni halklarının uzlaşmasını sağlayacak yöne olmadığı ifade edildikten sonra, Twitter'in yasaklanması, Suriye'nin Kesap köyüne yapılan saldırının Türkiye tarafından desteklenmesi, Kuzey Kıbrıs'ın Türkiye tarafından işgali, Azerbaycan subaylarının Türkiye'de eğitilmesi, tarihçiler komisyonu kurmak gibi gerici bir fikrin ortaya atılması, dedelerinin şehri olan Kars'ta bir kilisenin camiye çevrilmesi gibi bazı iddialar ortaya atılarak Türkiye suçlanmaya çalışılmaktadır.

Erivan yakınlarındaki Eçmiyazın kasabasında yerleşik Ermeni Baş Patriği Karekin II, Sarkisyan'ı taklit ederek, Başbakan Erdoğan'ın mesajına bir tepki göstermezken Beyrut yakınlarındaki Antelias'ta yerleşik Kilikya Baş Patriği Aram I, Başbakanın mesajına cevaben tarihi olayların çarpıtılmasında bahsettikten sonra 1915'te olanların, Talat ve Enver Paşalar tarafından planlanan Ermeni soykırımını olduğunu, bu nedenle Ermenilerin Türkiye Devletinden sadece taziye ve nazik sözler değil Ermeni soykırımını tanınmasını ve tazmin etmesini beklediğini ifade etmiştir⁶⁰.

57 "Shavarsh Kocharian: Turkey Will Recognize Armenian Genocide Sooner or Later" *Panorama.am*, 24 Nisan 2014.

58 "Erdogan's Statement is Advanced Form of Armenian Genocide – Vigen Sargsyan" *Panorama.am*, 24 Nisan 2014.

59 "Director of Armenian Genocide Museum Responds to Erdogan's Statement" *Radio.am*, 24 Nisan 2014.

60 "Catholicos of Cilicia Aram I Responds to Turkish PM's Statement" *Nyut*, 24 Nisan 2014.

b. Diaspora Örgütlerinin ve Bazı Kişilerin Tepkileri

ABD’de bir Taşnak kuruluşu olan Amerika Ermeni Milli Komitesi İcra Direktörü Aram Hamparian, Başbakan Erdoğan’ın mesajının soykırım inkârının yeniden paketlenip sunulması olduğunu ve adaletin yerine getirilmesinin önlenmeye çalışıldığını söylemiştir⁶¹.

Ermenistan Devrimci Federasyonu (Taşnak Partisi) Batı Avrupa Eş Başkanı Mourad Papazian da benzer bir görüş ileri sürerek bu mesajın Türkiye’nin inkârcılığını güçlendirdiğini, taziye bildirilmesinin kamuoyunda iyi bir kanı bırakmayı amaçladığını ifade etmiştir⁶². Bu örgüt yayınladığı bir bildiri de aynı görüşü tekrarladıktan sonra Türk Devleti tarafından Ermeni soykırımının tanınmasını ve uğranan manevi ve mali zararların ve toprak kaybının tazmin edilmesini istemiştir⁶³.

ABD’de daha ziyade varlıklı Ermenileri temsil eden Amerika Ermeni Asamblesi Erdoğan’ın mesajının Ermeni soykırımını tanımadığını, Türkiye soykırımı politikasını sürdürdükçe soykırımı kurbanlarının rahat yatamayacaklarını belirttikten sonra Asamble’nin Türk toplumunda Ermeni soykırımı hakkında resmi görüşleri sorgulayan bir eğilim olmasından cesaret aldığını, bu çerçevede Orhan Pamuk, Elif Şafak ve Ragıp Zarakolu gibi Ermeni soykırımı hakkında cesurca konuşanların sayısının arttığı belirtilmiştir⁶⁴.

Avrupa’daki çeşitli Ermenileri çatısı altında topladığını ileri süren Adalet ve Demokrasi İçin Avrupa Ermeni Federasyonu yaptığı bir açıklamada⁶⁵ Başbakan Erdoğan’ın mesajının, Ermeni soykırımının 100. yılının yaklaştığı bir zamanda, geçmişini kabul edip yüzleşmesi için uluslararası baskı altında kalan Türkiye’nin inkâr politikasının yenilenmiş bir taktiği olduğu ifade edilmiştir. Bu örgütün Başkanı Kapsar Karampetian, Türkiye soykırımcı geçmişini tanıdığı, kınadığı ve Ermeni halkına mali ve toprak olarak tazminat ödediği zaman Türkler ve Ermeniler arasında uzlaşma ve barış olabileceği belirtmiştir.

Fransa’da Ermeni Davası örgütünden Tania Babanazarian Türkiye soykırımı tanıdıktan ve özür diledikten sonra dosyanın kapanmayacağını, bundan sonra sıranın mali tazminata ve toprak verilmesine geleceğini ifade etmiştir⁶⁶.

61 “Repackaging Denial: Erdogan Issues Statement on ‘Events of 1915’” *Asharez*, 23 Nisan 2014.

62 “Réactions Mitigées Après les Condoléances d’Erdoğan aux Arméniens” *RFI*, 24 Nisan 2014.

63 “Déclaration d’Erdoğan: La Poursuite de la Stratégie d’Ankara” *Armenews*, 24 Nisan 2014.

64 “Armenian Assembly of America Response to Turkish PM Erdoğan’s Statement on Armenian Genocide Anniversary” *Panorama*, 24 Nisan 2014.

65 European Armenian Federation for Justice and Democracy, Official Website <http://www.eafjd.org>

66 “Génocide Arménien: ‘On ne Veut Pas d’une Reconnaissance Au Rabais’” *Nouvel Observateur*, 23 Nisan 2014.

Paris'te yerleşik Batı Ermenileri Milli Kongresi adını taşıyan bir örgüt bir açıklama yaparak⁶⁷ mesajın tüm beklentileri karşılamadığını, ancak Türkiye sivil toplumu ile başlatılan yapıcı diyaloga Türkiye'nin yetkili makamlarının da katılmasının ümit edildiği, Kongre'nin talepleriyle ilgili somut adımlar atılması gerektiği vurgulanmış ve Kongre'nin yakın zamanda yayımlamak üzere bir talepname hazırladığı belirtilmiştir.

Ermeni Diasporasında, özellikle Kuzey Amerika'da soykırım iddialarına ilişkin bilimsel olmaya çalışan incelemelerin yoğunlaştığı örgüt Zoryan Enstitüsü'dür. Bu örgüt 5 Mayıs tarihinde Başbakan Erdoğan'ın mesajına bir cevap yayımlayarak⁶⁸ mesajı Türk hükümetinin emsali olmayan bir adımı olarak nitelendirdikten sonra burada yer olan hususlara hayli zayıf argümanlarla cevap verilmeye çalışılmış ve ardından Türk Hükümetinin bu olayda Osman İmparatorluğunun sorumluluğunu tanınması ayrıca, halklar arasında bir diyalog kurulmasının ilk adımı olarak Türkiye'nin Ermenistan ile, koşulsuz olarak, diplomatik ilişkiler kurması ve sınırı açması istenmiştir.

Diğer Diaspora örgütlerinin bu vesileyle yaptıkları açıklamalar, değişik ifadelerle de olsa, genelde olumsuzdur.

Buna karşın Diasporanın, sayıları az da olsa, bazı tanınmış kişileri Başbakan Erdoğan'ın mesajına olumlu tepki göstermişlerdir. Bunlar arasında Fransa'da, ASALA'nın eski avukatı olup sonradan Fransa'da siyasete giren ve bakanlığa kadar yükselen Patrick Devedjian, ASALA'nın sözcülüğünü yapmış olan daha sonra ise Fransa'daki Ermeni kuruluşlarında en üst düzeyde görevler alan ve halen de Les Nouvelles d'Arménie aylık dergisinin ve armenews haber ajansının idarecisi Ara Toranian, İngiltere'deki Gomidas Enstitüsü Direktörü Ara Sarafian ve Ermenistan'daki Bölgesel İncelemeler Merkezi (Regional Studies Center) Richard Giragosian ve Fransa Ermeni Federasyonlar Eş Başkanı Alexis Govciyan sayılabilir.

Bu kişilerin, mesajı olumlu karşılamış olmakla beraber, bazıları çekinceleri olduğu da görülmektedir. Govciyan'a göre mesaj ilgi çekici bir ilk adım olmakla beraber yeterli değildir ve daha ileri adımlar atılması gerekir⁶⁹. Devedjian mesajı çok büyük bir adım olmasa da bir ilerleme oluşunu ve soykırımı tanınmanın ilk adımı olması gerektiğini söylemiştir⁷⁰. Toranian bu mesajın Türkiye'ye yapılmış baskıların bir sonucu olduğunu ifade etmiş⁷¹ Sarafian Başbakan'ın açıklamasının her iki halk için önemli olduğunu, ancak

67 "Batı Ermenileri Ulusal Kongresi'nden 'taziye mesajına' cevap" *Agos*, 15 Mayıs 2014.

68 "Zoryan Institute Response to the Message of The Prime Minister of Turkey" *Ozer*, 05.05.2014

69 "Fransız Siyasetçilerinde Başbakan Erdoğan'ın Mesajına Destek" *AA*, 25 Nisan 2014.

70 "Taziye Mesajı Fransa'daki Ermenileri Umutlandırdı" *Zaman*, 25 Nisan 2014.

71 Aynı kaynak

soykırım kabul edilmediği için bunun bir tür farklı inkâr olduğunu belirtmiş⁷², Giragosian ise Başbakanın mesajını yapıcı ve doğru bir adım olarak yorumladı ancak Diasporanın yeterli bulmayacağı bununla beraber Diasporadan gelebilecek ‘en kötü tepkiler’ döneminin bittiğini de söylemiştir.⁷³

c. Bazı Ülkelerin ve Uluslararası Kuruluşların Tepkileri

Az sayıda ülke Başbakan Erdoğan’ın mesajı karşısında tutumlarını belirtmiştir.

Aşağıda göreceğimiz gibi Başkan Obama, 24 Nisan mesajında Başbakan Erdoğan’ın mesajına değinmemiştir. Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Jen Psaki bu mesajı memnuniyetle karşıladıklarını söylemiştir⁷⁴.

Türkiye’ye bir ziyaret yapmakta olan Alman Cumhurbaşkanı Joachim Gauch, Başbakanın mesajını “yeni bir sayfa” olarak nitelendirmiştir⁷⁵.

Fransa Cumhurbaşkanı François Hollande, aşağıda ayrıca açıklayacağımız gibi, Paris’te Ermeni soykırım Anıtı önünde yaptığı konuşmada Başbakan Erdoğan’ın mesajına değinmemiş, törenden sonra gazetecilerin bu konudaki sorularına mesajın bir ilerleme ifade ettiğini ancak yeterli olmadığını söylemiştir⁷⁶. Anlaşılan Hollande bu konuda Türkiye’den en azından bir özür ve belki de soykırım iddialarını tanınmasını beklemekteydi. Nitekim Hollande 12 Mayıs’ta Ermenistan’a yaptığı ziyaret sırasında tek çözümün Türkiye’nin Ermeni soykırımını tanınması olduğunu açıkça belirtmiştir.⁷⁷

Avrupa Birliği Komisyonunun Genişlemeden Sorumlu üyesi Stefan Füle ise Başbakanın mesajını teşvik ettiklerini ve uzlaşmanın Avrupa Birliğinin ana değeri olduğunu ifade etmekle yetinmiştir⁷⁸.

72 “Ermeni Tarihçiden Başbakan Erdoğan’a Destek” *Ensonhaber*, 27 Nisan 2014.

73 “Ermenistan İçin Başka Alternatif Yok” *Sabah*, 27 Nisan 2014.

74 “Ermeniler Memnun Değil” *NTV*, 23 Nisan 2014.

75 “Germany Gauch: Turkey Condolences to Armenians ‘A New Page’” *Hürriyet Daily News*, 29 Nisan 2014.

76 “L’Evolution de la Turquie Ne Suffit Pas” *20 Minutes*, 26 Nisan 2014.

77 “Hollande Says the only solution is Turkey’s acknowledgment of Armenian genocide” *News.am*, 13 Mayıs w2014.

78 “Reaction to Erdogan. West Encouraged, Locals Unmoved by Turkish M’S Statement” *Armenian Reporter*, 25 Nisan 2014.

d. Türkiye’de Tepkiler

i. Siyasi Partilerin Tutumu

Başbakan Erdoğan’ın 23 Nisan mesajına ilişkin olarak ana muhalefet partisi CHP’in tutumu, Başkan Yardımcısı Faruk Loğoğlu’nun yaptığı bir yazılı açıklama ile belirlendi⁷⁹.

Açıklamada, özetle, 1915 olaylarında yaşamlarını kaybeden tüm insanlar rahmetle anılmakta ve sonraki nesillerle günümüze taşınan üzüntü ve acılar paylaşılmaktadır. Türkler ve Ermenilerin geçmişte kardeşçe yaşadıkları belirtilen açıklamada ortak tarih için tarafların farklı değerlendirmeleri olduğunu, bunların giderilmesinin taraflardan birinin görüşünün diğerine üstün kılınmasıyla mümkün olmayacağı, bu nedenle Türk ve Ermeni halklarının sürekli yapıcı bir diyalog içinde uzlaşmaya varabileceklerine inanıldığı ifade edilmektedir. 2005 yılında CHP’nin TBMM’de iki ülkenin ortak bir tarih komisyonu kurulmasını önerdiği ve bu hususun Ermenistan’a iletildiği hatırlatılmakta ve iki ülkenin de belgelere, gerekçelere dayalı bir diyalog içine girmeleri için çağrı yapılmaktadır.

Açıklamada, ayrıca, 2015’in Türk ve Ermeni halkları ve iki devlet arasında bir ayrışma değil bir uzlaşma ve barış yılı olması dileği dile getirilmektedir. Son olarak da TBMM bünyesinde siyasi partilerin temsil edileceği bir “diyalog grubu” kurulması önerilmektedir.

Bu açıklamada Başbakanın mesajına ters düşecek bir husus da yoktur.

Loğoğlu mesaj hakkında geç kaldığı değerlendirmesinde de bulunmuş⁸⁰ Parti Sözcüsü Haluk Koç ise Başbakanın son iki yıldan beri Türkiye’nin dünyada kaybettiği itibarı yeniden kazanmak amacıyla hareket etmiş olabileceğini ifade etmiştir.⁸¹

MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli Başbakanın mesajı hakkında “bunun değerlendirilecek hiçbir yanı yok; bu millete bu kadar eziyet fazla“ demiştir⁸². Bahçeli bu konuda bir de yazılı açıklama yayımlayarak⁸³ Başbakanın mesajının milli vicdanlarda şaşkınlık ve öfke ile karşılandığını, Erivan ağzı ile yazıldığını ve Türk tarihinin gerçeklerini yansıtmaktan uzak olduğu bildirmiştir. Tehcir kararının, Ermeni çetelerinin yoğun ve acımasız

79 “Loğoğlu’dan Türk-Ermeni Halklarının İlişkilerini Değerlendiren Yazılı Açıklama” *Yerel Gündem*, 28 Nisan 2014.

80 *61. Saat.com*, 25 Nisan 2014

81 “PM’s Statement on Armenian Issue Receives Mixed Reaction at Home” *Today’s Zaman*, 24 Nisan 2014.

82 “Muhalefet Tepkili” *Yeni Şafak*, 24 Nisan 2014.

83 “Bahçeli’den Başbakan’ın 1915 Açıklamalarına Tepki” *Haberler.com*, 25 Nisan 2014.

saldırılarını kesmek, militan kaynakları kurutmak ve vatanın geleceğini kurtarmak amacıyla alındığını belirten Bahçeli tehcirin dönemin şartları gereğince oldukça tutarlı ve hatta zorunlu olduğunu ancak çeşitli sebeplerle istenmeyen bazı kayıplarını yaşandığını belirtmiş ve “Türk milletinin dününde utanacağı ve af ve merhamet dileyeyeceği herhangi bir yanlış ve kusur” olmadığını söylemiştir.

Partisinin Grup Toplantısında da konuşan Bahçeli acıları yarıştırmamanın, acılar arasında kategorik ayırımlar yapmanın insani ve islâmi olmadığını, ancak Doğu Anadolu’da Ermeni çetelerinin katlettiği 518.105 Müslüman Türk’ün ne yapılacağını, bu şahadetlere sırt mı çevrileceğini sormuş ve Türk milletinin 1915 olayları nedeniyle özür dilemeyeceğini vurgulamıştır⁸⁴. Daha sonra “3 Mayıs Milliyetçiler Günü 2. Türk Gençlik Kurultayında yaptığı konuşmada ise “Ermeni Diasporasına, yüz binlerce⁸⁵ Müslüman-Türkü vahşice katleden şerefsizlere taziyede bulunuyorlar, zımnen özürler diliyorlar” diye konuşmuştur.

BDP yaptığı yazılı açıklamada Başkan Erdoğan’ın mesajını yeterli bulunmadığını bildirmiş, Türk devletini Ermeni halkından özür dilemeye çağırması, yüzleşmenin kaçınılmaz olduğu vurgulanmış ve “tarihle yüzleşme ve hesaplaşma aynı zamanda acıların bir daha yaşanmamasının teminatı olacaktır” denmiştir⁸⁶.

İşçi Partisi Genel Başkanı Doğu Perinçek Başbakan Erdoğan’ın mesajı için böyle bir açıklamayı ancak emperyalizmin sözcüsünün yapabileceğini, Başbakanın vatani, bağımsızlığı ve egemenliği savunmadığını ve tehciri, aynen emperyalistler gibi, mahkûm ettiğini söylemiştir⁸⁷.

Görüldüğü üzere milliyetçi niteliği ağır basan MHP ve İşçi Partisi Başbakanın mesajı kabul etmemektedir. Buna karşı CHP ve BDP, bazı çekincelerle de olsa, mesaja karşı değildir. Bu durum TBMM’ne yansıtıldığı takdirde mesajın % 80’in üzerinde desteklendiğini söylemek mümkündür.

Sivil Toplum Örgütleri arasında, Türkiye’de 24 Nisan’ı anma etkinliklerini düzenleyenlerin başında gelen İnsan Hakları Derneği İstanbul Şubesi, mesajın yayınlanmasından hayli zaman sonra, 5 Mayıs’ta, bir basın toplantısı düzenleyerek, Başbakan’ın mesajının Türkiye Cumhuriyeti’nin bugüne kadar kullandığı dil açısından bir ilerleme olduğunu, böylelikle Devletin hakaret ve yalan dolu kaba bir inkârcılıktan, bir miktar inceltilmiş bir inkarcılığa geçiş

84 “Erdoğan Ermeni Açılımlında Kararlı” *Amerikaninsesi*, 1 Mayıs 2014.

85 www.cnnturk.com, 3 Mayıs 2014

86 “BDP’den Ermeni Çıkışı: Özür Dilensin” *Net Gazete*, 24 Nisan 2014.

87 “Perinçek’ten Başbakana 1915 Tepkisi” *Haberler.com*, 25 Nisan 2014.

yapmak zorunda kaldığını ancak bu metnin bir soykırım inkarı metni olduğu bildirmiştir.

ii. Ermeni Cemaatinin Tutumu

Başbakanın mesajından hemen sonra İstanbul'daki Türkiye Ermenileri Patrikliği bir basın açıklaması yayınlamak⁸⁸ mesajı hararetle desteklemiştir.

Bu açıklamada mesajın Türkiye ve Ermenistan halkları arasında tesis edilecek bir köprünün temel taşları niteliğinde olduğu, Türk-Ermeni ilişkilerinde yeni bir sayfa açıldığı, gayrimüslim Osmanlı vatandaşlarının hatıralarına saygı gösterildiği, tehcir gibi gayr-ı insani sonuçlar doğuran olayların Türkler ve Ermeniler arasında duygudaşlık kurulmasına ve karşılıklı insani tutumlar sergilenmesine engel olmamasına değinildiği, mesajın yabancı ülkeler meclislerinde alınan kararları gölgede bırakacak nitelikte olduğu gibi hususlar yer almıştır. Türk ve Ermeni halklarının kucaklaşmasının gerçekleşmesi için düşmanlığı körükleyen kin ve nefret söylemlerin bir tarafa bırakılmasının doğru olacağını düşünüldüğü belirtilerek, Başbakan'ın 20. yüz başlarında hayatlarını kaybeden Ermenilerin huzur içinde yatmaları dileğine “âmin “ dediklerini ve iletilen taziyenin de sevgi ile kabul edildiği bildirilmiştir.

Daha sonra Patrik Vekili Aram Ateşyan Başbakan'ı makamında ziyaret etmiş ve bu ziyarette Başbakan Yardımcısı Bülent Arınç, Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, Başbakanlık Müsteşar Yardımcısı İbrahim Kalın da bulunmuştur. Basın haberlerine göre⁸⁹ Başbakan Patrik Vekiline yayımladığı mesajla ilgili olarak “Biz ilk adımı attık. Şimdi Ermenistan'dan bir adım bekliyoruz. Top onlarda. Gereken adımı atarlarsa biz yeni adımlar atarız. Biz arşivlerimizi açıyoruz. Bu konuda size de büyük görevler düşüyor. Bu konuya ilişkin siz de temaslarda bulunun ve çağrı yapın” demiştir. Ateşyan ise görüşmeden sonra gazetecilere ilk kez bir Türkiye Cumhuriyeti Başbakanının 24 Nisan'da Ermenilerin acısını paylaştığını, bir zeytin dalı uzattığını, bunun barışın sembolü olduğunu ve görmezden gelinemeyeceğini, iki tarafa da çağrı yaparak “yan yana gelin, dostluk ve barış köprüsünün temellerini atın, iki taraf da kendi köprüsünün ayaklarını sağlam temeller üzerine koysunlar. İnanıyorum ki Sayın Başbakanımız tarafından başlatılan bu ilk adım cemaatimizin çoğunluğu tarafından takdirle karşılandı. Patrikhane olarak takdirle karşılıyoruz.” demiştir.

Gerçekten de Ermeni Cemaatinin çoğunluğunun Başbakanın mesajını desteklediği görülmüştür. Başbakanı ziyaret eden heyette bulunan Surp Pirgiç

88 “Türkiye Ermeni Patrikliği Basın Bildirisi” *Hürriyet*, 24 Nisan 2014.

89 “Uzatılan Zeytin Dalı Kurumasin İstiyoruz” *Milliyet.com.tr*, 2 Mayıs 2014.

Ermeni Hastanesi Vakfı Başkanı Bedros Şirinoğlu Başbakan bütün dileklerini yerine getirdiğini, daha önce mülkleri iade etmiş olduğunu, Allahın kendisinden razı olmasını dilediklerini, kendisine her bakımdan minnettar olduklarını, Başbakanın Nobel’e aday olabileceğini söylemiştir⁹⁰. Başbakanın Nobel ödüllüğü adayı başka Ermeniler tarafından da desteklenmiştir⁹¹. Bu arada bir Ermeni iş adamı büyük bir gazeteye verdiği ilânda Başbakana “Atatürk’ten sonra gelmiş geçmiş en büyük devlet adamı Siziniz” demiştir⁹².

Yukarıda değindiğimiz Bedros Şirinoğlu madalyanın öteki yüzüne de değinerek “Esasında bizim de taziyede bulunmamız lazım. Çünkü bu olaylar

karşılıklı olmuştur. Müslüman kardeşlerimiz de ölmüştür. Bu iki kardeşin, iki arkadaşın kavgasıdır. Karşılıklı özür dilenmesi bana göre daha adil olur” sözleriyle “adil hafıza” sahibi olduğunu göstermiş⁹³. ancak “Tabii bizim milletin hoşuna gitmez bu konuştuklarım” sözleriyle de özellikle Ermeni mezaliminin tüm Ermeniler tarafından görmezden gelindiğine dikkatleri çekmiştir.

Patrik Vekili Ateşyan Başbakanın mesajının Ermeni cemaatinin çoğunluğu tarafından takdirle karşılandığını söylemişti. Agos gazetesi ve Hrant Dink Vakfı etrafında oluşan bir azınlık, mesajın yeni olma niteliğini kabul etmekle beraber soykırımı inkâr ettiğini belirtmiş ve böylelikle Diasporanın mesaj hakkındaki değerlendirmesine katılmıştır.

Patrik Vekili Ateşyan Başbakanın mesajının Ermeni cemaatinin çoğunluğu tarafından takdirle karşılandığını söylemişti. Agos gazetesi ve Hrant Dink Vakfı etrafında oluşan bir azınlık, mesajın yeni olma niteliğini kabul etmekle beraber soykırımı inkâr ettiğini belirtmiş ve böylelikle Diasporanın mesaj hakkındaki değerlendirmesine katılmıştır.

Agos’da çıkan bir yazıda⁹⁴ mesajın “hakikati inkâr eden bir zemine” ayaklarını bastığı, AK Parti iktidarının Ermeni meselesindeki tavrının zaten “en az ne vererek ne çok ne alabiliriz, en az zararla nasıl kurtuluruz” hesapları üzerinde oturduğu belirtilmiştir.

Diğer yandan mesajdaki gibi, “Ermenileri I. Dünya Savaşı’nın diğer kurbanlarıyla beraber, 20. Yüzyıl başının koşullarının öldürdüğü insanlar olarak anmanın insanlığa karşı işlenmiş bir suçu normalleştirmek, basitleştirmek anlamına geldiği ifade olunmuş böylelikle Birinci Dünya Savaşında ölen Ermeniler ölen diğer insanlardan ayrılarak onlara özel bir yer

90 “Ermeni Cemaati: Başbakan, Nobel’e Aday Olursa Destekleriz” *Türkiye*, 26.04.2014

91 Mesela, Ermeni Evrensel Hoşgörü Derneği Başkanı Jerry Hirimyan, Gazeteci Markar Eseyan, kaynak: “Ermeni cemaatinden Başbakan mesajı: ‘Nobel adayı olabilir’”, *Türkiye*, 26.04.2014

92 “Ermeni işadamından Başbakan’a teşekkür ilanı” *medyagundem*, 27 Nisan 2014.

93 “Ermeni cemaatinden Başbakan mesajı: ‘Nobel adayı olabilir’”, *Türkiye*, 26.04.2014

94 Rober Koptaş “Taziye Mesajı: Yeni Ama Hâlâ İnkârcı” *Agos*, 12 Mayıs 2014.

verilmek istenmiştir. Oysa mesajda, “acıların birbiriyle mukayese edilmemesi” üzerinde durmuş ve yine bu bağlamda tarihe “adil hafıza perspektifinden bakılması gereğini vurgulamıştı.

iii. Medyanın Tepkileri

Türkiye’de medyanın Başbakan Erdoğan’ın mesajının genel olarak gayet iyi karşılandığı ve desteklediği gözlemlenmiştir. Bu konuda en fazla okunan 17 gazeteyi⁹⁵ esas alarak yaptığımız bir araştırmada 24–28 Nisan 2014 tarihleri arasında geçen beş gün içinde söz konusu gazetelerde Erdoğan’ın mesajı hakkında 110 kadar köşe yazısının çıktığı saptanmıştır. Bunlardan 89 adedinin, değişik ölçülerde olmakla beraber, mesajı destekledikleri görülmüştür. Aleyhte olanlar 16 kadardır ve esas itibarıyla iki gazetede yer almışlardır⁹⁶. 5 yazı ise lehte veya aleyhte bir eğilim göstermemiştir⁹⁷. Bu durumda Başbakan Erdoğan’ın mesajının, esas itibarıyla, medya tarafından % 81 gibi büyük bir oranda desteklediği sonucuna varılmaktadır. Bu oran yukarıda değindiğimiz TBMM’de mesajı destekleyenlerin oranı ile aynıdır.

Kanımızca bu durum Türk kamuoyunun büyük çoğunluğunu Ermeni sorunun bir an önce çözümlenmesi isteğini yansıtmaktadır. Diğer yandan mesajın Ermeni sorununa insani yönden yaklaşması da desteklenmesinin başlıca nedenlerinden biridir.

3. Mesajın Olası Sonuçları

Başbakanın bu mesajından beklenenin, Protokollerin akamete uğramasından sonra, 2015’in yaklaşmasıyla Ermeni tarafında daha belirgin bir hale gelmiş olan Türkiye karşıtlığını yumuşatmak ve böylelikle iki ülke ve halk arasındaki temasların daha uygun koşullar altında yapılmasını sağlamak ve ileride de Türkiye ve Ermenistan arasında yeniden yapılacak müzakerelerin bu yumuşak hava içinde cereyan etmesine katkıda bulunmak olsa gerektir.

Böyle bir amaca ulaşılabilir mi? Bu sorunun cevabını Başbakanın mesajına gösterilen tepkiler de bulmak mümkündür.

95 Alfabetik sıra ile söz konusu gazeteler şunlardır: Akşam, Aydınlık, Cumhuriyet, Haber Türk, Hürriyet, Milliyet, Posta, Radikal, Sabah, Sözcü, Star, Türkiye, Vatan, Yeni Asya, Yeni Şafak, Yurt, Zaman

96 Aydınlık ve Yeni Asya

97 Mesajı izleyen ilk beş günden sonra bazı gazetelerde, az sayıda da olsa mesajın yetersizliğine dair yazılara rastlanmıştır. Birinde ise Diasporanın görüşlerinin yansıtıldığı görülmüştür: Alin Ozinian “Taziye Sunulan Ermeniler Hâlâ Hariciye Soru mu? *Zaman*, 11 Mayıs 2014 (İngilizcesi “The External Dynamics of the MP’s statement on 1915.” *Today’s Zaman*, 18 Mayıs 2014.)

Ermeni Diasporası örgütlerin - ki çoğu Taşnak veya Taşnak eğilimlidir - mesaja yaklaşımları olumsuzdur. Taşnaklar “soykırımın sonuçları ortadan kalkmadan” diğer bir deyimle Türkiye sınırı açmadan, malları iade etmeden, tazminat ödemedi hatta Ermenistan’a bir miktar toprak vermeden, Türkiye ile bir uzlaşma olmasına karşıdır.

Buna karşılık Diaspora’da bazı nüfuz sahibi kişiler Başbakanın mesajından olumlu etkilenmişlerdir. Ancak çoğu için bu mesaj bir ilk adımdır; bunu diğer bazı adımların, deyim yerindeyse tavizlerin izlemesi gerekmektedir. Bu arada, sesleri pek çıkmamakla beraber, aralarında sıkça temasların yapan, iki ülkeden bazı sivil toplum örgütlerinin mesajı desteklemeleri doğaldır.

Ermenistan medyasından görülebildiği kadarıyla Ermenistan kamuoyu Başbakanın mesajına fazla ilgi göstermemiştir. Dünya’da Ermenistan’dan sonra en fazla Ermenin yaşadığı Rusya Federasyonu Ermenilerinin durumu da aynıdır. Bunların mesaj hususunda Ermenistan Hükümetinin tutumunu izleyecekleri anlaşılmaktadır.

Ermenistan Hükümetine gelince, Başkan Sarkisyan ve Dışişleri Bakanı Nalbantyan, önem veriyor görünmemek için, mesaj hakkında susmayı tercih etmişlerdir. Ermenistan hükümeti daha alt düzeyde, Dışişleri Bakan Yardımcısı Şavarş Koçaryan aracılığıyla, mesaja olumsuz yaklaştığını ortaya koymuştur. Bu tutum, olasılıkla, 2015 yılı etkinliklerinin yaklaşmakta olduğu bir zamanda, bu mesajın söz konusu etkinliklerin etkisini azaltmak için yayımlandığı kanısından ileri gelmektedir. Diğer yandan Protokollerin akamete uğramasından sonra Ermenistan’ın, özellikle son üç yıl içinde, Türkiye’ye karşı tutumunun gitgide Diasporanın tutumuna benzediği, diğer bir deyimle daha önceleri soykırım savını tanıması, tazminat vermesi ve malları iade etmesi açıkça Türkiye’den istenmezken, şimdi bunun yapıldığı düşünüldüğünde, taziye bu politikaya ters düştüğü için dikkate almak istemedikleri anlaşılmaktadır.

Konuya daha geniş bir açıdan bakıldığında Türk-Ermeni uzlaşması çabalarının bir süreç olduğu bu süreç içinde birinci adımın 1991–1993 yılları arasında iki ülke arasında normal ilişkiler kurulması çabalarının oluşturduğunu, ancak Azerbaycan topraklarının devamlı işgal edilmesinin bu çabaları boşa çıkardığı hatta sınırın kapanmasına neden olduğunu, bundan yaklaşık on iki yıl sonra bir tarihçiler komisyonu kurulması önerisiyle Türkiye’nin ikinci bir adım attığını fakat bundan da Ermenistan’ın ilgisizliği nedeniyle bir sonuç alınmadığını, üçüncü adımın protokollerin imzalanması olduğunu bu kez Karabağ sorununun protokollerin onaylanmasını engelleyerek bu adımı da boşa çıkardığını görmekteyiz. Türkiye- Ermenistan arasında normal ilişkiler kurulmasını iki ülkeden başka ABD, Rusya ve Avrupa Birliği tarafından da

istediğine göre bu süreç devam edecektir; ancak 2015 için Ermeni beklentileri bu alanda yeni adımların atılmasını bir süre erteleyebilecek sonra yeniden başlayabilecektir.

2015'in etkisi altında Ermenistan'ın tutumunu gittikçe sertleştirmesine karşın Türkiye'nin taziye dilemesi aslında Ermenistan'ı ve Diasporayı, diğer ülkeler ve kamuoyu nazarında bir ölçüde güç durumda bırakmıştır. Halen Ermenistan uzlaşmayı istemeyen taraf durumundadır. Ermenistan ve Diaspora Türkiye ile mücadele edebilmek için daima başkalarının desteğine ihtiyaç duyduklarından Türkiye'nin taziyesi, yerine ve ülkesine göre değişmekle beraber, bu destekte bir azalmaya yol açabilecek ve uzlaşma için yeniden adımlar atılmaya başlandığında Türkiye'nin durumunu güçlendirecektir.

III – 24 NİSAN'I ANMA ETKİNLİKLERİ

Her yıl olduğu gibi bu yıl da 1 24 Nisan Dünya'da Ermeni toplumlarının bulunduğu her ülkede tören ve/veya dini ayinlerle anıldı. Bu anmalarda geçen yıllara göre bir özellik gözlenmedi.

Her zaman olduğu gibi en fazla anma tören veya eylemi ABD'de oldu. Onun ardından Fransa'da çok sayıda tören düzenlendiği görüldü. Ermenistan'dan sonra dünyada en fazla Ermeni'nin yaşadığı Rusya Federasyonunun da ise ne gibi anma etkinlikleri yapıldığına ilişkin fazla bir bilgi edinilemedi. Bu, Rusya'daki Ermenilerin soykırım konusunda fazla aktif olmamalarının bir sonucu olabileceği gibi, yaptıkları eylemleri yansıtacak sayıda internet sitesine sahip olmamalarından da ileri gelebilir.

Bu konuyu dört başlık altında inceleyeceğiz. Başkan Barak Obama'nın 24 Nisan Mesajı, Başkan François Hollande'ın Paris'te soykırım anıtı (Komitas Heykeli) önünde yaptığı konuşma, Ermenistan'daki törenler ve Başkan Sarkisyan'ın konuşması ve son olarak da Türkiye'de 24 Nisan için düzenlenen anma etkinlikleri

1. Başkan Obama'nın Mesajı

Barack Obama Başkan adayı olduğu dönemde, Ermeni militanların talebi üzerine 1915 olaylarını soykırım olarak tanımış ve başkan seçildiği takdirde de bu tanımlamayı sürdüreceğini söylemişti. Ne var ki başkan olduktan sonra dış politikanın gerçekleri karşısında, Türkiye ile iyi ilişkiler sürdürebilmek için, bu sözünü tutamamıştı. Ancak 24 Nisan'da (2009) selefleri gibi bir mesaj yayınlamak durumunda kalınca soykırım sözcüğünün Ermenice de

karşılıklarından biri olduğu anlaşılan ve büyük felaket anlamına gelen “Metz Yeghern” kelimesini kullanmıştı. Böylelikle kısmen Ermenileri ve doğrudan soykırım sözcüğünü telaffuz etmediği içinde kısmen Türkleri tatmin etmişti. Obama izleyen yıllarda mesajlarında aynı sözcüğe başvurmuştu.

Amerikan Başkanının bu yılki mesajında⁹⁸ da bu sözcük kullanılmaktadır. Diğer yandan bu yıl mesajı geçen yılınkine çok benzemekte bazen aynı cümleler tekrarlanmaktadır. Başkanın konuşma ve mesajlarını kaleme alan danışmanlarında bir ilham eksikliği olduğu görülmektedir ancak bir konuda her yıl ayrı ifadeler ve deyimler kullanmanın zor olduğu da bir gerçektir.

Mesaj geçen yıl olduğu gibi 1,5 milyon Ermeni'nin katledilmiş veya ölüm yürüyüşüne gönderilmiş olduğundan bahsetmektedir. Ermenilerin zor bir yolculuğa mecbur bırakıldıklarında şüphe olmamakla beraber kendilerinin ölüme gönderildiklerinin kanıtı yoktur. 1915 olaylarında 1,5 milyon Ermeni'nin öldüğü günümüzde ciddi Ermeni yazarlar tarafından dahi ileri sürülmemektedir⁹⁹.

Yine geçen yıllarda olduğu gibi Amerikan Başkanı bu yılda olayların tam olarak açıkça ve adil bir şekilde tanınmasının herkesin çıkarına olduğunu ve geçmiş acılarıyla dolu olaylarını dikkate almanın acılarıyla dolu halkların ve milletleri daha güçlendirdiği ifadeleriyle, dolaylı olarak, Türkiye'den soykırım iddialarını tanınmasını istemiştir. Ayrıca bu yola giren ve sayıları giderek artan Ermeni ve Türklere takdirlerini bildirmiştir. Bu Türklerin soykırım iddialarını kabul eden ve kabul edilmesi için çaba harcayan Türkler olduğu anlaşılmaktadır.

Bu yılki mesajda, geçen yıllarda olduğu gibi, 1915 olaylarına ilişkin olarak, büyük sıkıntı ve ızdıraplar karşısında Ermeni halkının olağan üstü cesareti ve büyük direnci belirtilmekte ve Amerikalı Ermenilerin Amerikan toplumuna, kültürüne yapmış olduğu katkılar övülmektedir.

Amerikan Ermenilere yaptığı bu iltifatlara rağmen Başkan Obama'nın bu mesajı, geçen yıllarda olduğu gibi, militan Ermenileri tatmin etmemiştir çünkü onların Başkandan yegâne beklentileri soykırım iddialarını tanınmasıdır.

Türk medyası da mesajın bu yönü ile ilgilenmiş ve mesajın, dolaylı da, Türkiye aleyhindeki havası ve özellikle Başkanın yine dolaylı olarak Türkiye'den soykırım iddiaları tanınmasını istemesi üzerinde durulmamıştır.

98 “Obama, Again Fails to Recognize the Genocide” *Asbarez*, 24.04.2014.

99 1,5 milyon rakamının neden gerçek olamayacağı hakkında aşağıda “Başkan François Hollande’ın konuşması” bahsine bakınız.

2. François Hollande'ın konuşması

Fransa Cumhurbaşkanı François Hollande öteden beri Ermeni görüşlerini desteklemiş ve soykırım iddialarının kabul edilmesi için çaba harcamış bir kişidir. Bu çerçevede soykırım iddiaların Fransa tarafından resmen tanınmasını sağlayan 2001 yılı kanununun kabul edilmesinde önemli bir rol oynamıştır.

2012 yılında Cumhurbaşkanlığı için aday olunca, zamanın cumhurbaşkanı Nicolas Sarkozy'yi taklit ederek, 24 Nisan'da Paris'teki soykırım anıtına gidip bir konuşma yapmış ve başkan olursa soykırım iddialarını reddedenlerin cezalandırılması için yeni bir kanun hazırlanacağını ve ayrıca her yıl 24 Nisan'da anma törenine katılacağı sözünü vermişti¹⁰⁰. Adı geçen cumhurbaşkanı seçilmiş ancak 2013 yılı 24 Nisan törenlerine Çin' gideceği gerekçesiyle katılmamıştı¹⁰¹.

Fransız Cumhurbaşkanı bu şekilde davranmaya yöneten neden ülkesinin Türkiye ile olan ve Ermeni sorunu nedeniyle çok bozulmuş ilişkileridir. Yeni Fransız hükümeti, Dışişleri Bakanı Laurent Fabius aracılığıyla bu ilişkileri onarmaya çalışmış, Türkiye'den olumlu karşılık görünce Hollande bu yıl 27-28 Ocak'ta Türkiye'ye resmi bir ziyaret yapmıştır. 22 yıl aradan sonra bir Fransız Cumhurbaşkanı Türkiye'yi ziyaret etmesi, bu arada Fransa'nın Avrupa Birliği müzakereleri için bazı fasılların açılabilceğinin işaretini vermesi, soykırım konusuna mecbur kalmadıkça değinmemesi, mecbur kalınca da soykırım sözcüğünü kullanmadan konuşmaya çalışması gibi hususlar bu ziyaretin başarı ile geçmesine neden olmuştur.

Böylelikle Türkiye ile ilişkilerde kayda değer bir ilişki sağlayan Hollande ülkesindeki Ermeni Cemaati ile de daha iyi ilişkiler kurabilmeye çalışmış ve bu çerçevede onlarla bazı toplantılar düzenlemiştir. Sonra 24 Nisan'da soykırım anıtına giderek uzun bir konuşma¹⁰² yapmıştır. Aşağıda bu konuşmanın bazı bölümlerine değineceğiz.

Hollande 1915 yılında Ermenilerin başına gelenlerin soykırım olarak tanımlanabileceğini, bu olayda bir buçuk milyon Ermeni'nin öldüğünü ve yüz binlercesinin Türkiye'den kovulduğunu söylemiş, 24 Nisan'da Komitas'ın 650 Ermeni aydını ile birlikte tevkif edildiğini, daha sonra Paris'te ölen adı geçen bu olaydan yaşamı boyunca etkilendiğini ifade etmiş ve Fransa'nın Ermeni soykırımının tanınması için sebatla mücadele ettiğini anlatmıştır.

100 *Ermeni Araştırmaları*, Sayı 41, s.51

101 *Ermeni Araştırmaları*, Sayı 44, s. 42

102 "Discours lors de la commémoration du 99ème anniversaire du génocide arménien" Official Website, President of the Republic of France, 25.04.2014

Hollande Ermeni soykırımının dünyada tanınması konusuna da değinerek bu konudaki mücadelenin en ufak bir vazgeçme ve duraksama olmadan ve taviz de vermeden süreceğine değinmiştir. Bu çerçevede “Ermeni Soykırımını İnceleme Uluslararası Konseyi’nin başkanı olmayı kabul ettiğini, Fransa’da, Paris Belediyesince bir Ermeni Bellek ve Medeniyeti Merkezi kurulmasını öteden beri desteklediğini ve devletin buna katkıda bulunacağını ayrıca Avrupa çapında Ermeni soykırımı konusunda bir bilinçlendirme ve pedagoji (eğitim) programı hazırlanmasına da destek olunacağını söylemiştir.

Ermeni soykırımının 100. yılının anılması eylemlerin Ermenilerle beraber hazırlanıldığına değinen Hollande bu çerçevede gelecek yıl 24 Nisan’da Ermenistan’da olacağını da bildirmiştir.

Ermeni soykırımının inkârı konusuna da değinen Hollande Fransa Anayasa Konseyinin inkârla ilgili yasayı reddettiğini, bu konuda yeni ve fakat tekrar reddedilemeyecek nitelikte bir metin hazırlanması talimatını verdiğini söylemiş, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin Perinçek davası hakkında İsviçre Mahkemesinin verdiği kararı geçersiz saydığını, İsviçre Hükümetinin bu karara itiraz ettiğini, kendisinin Fransa’nın de bu konuda İsviçre’nin yanında yer alınması için Hükümete talimat verdiğini belirtmiştir.

Bu arada Hollande’ın konuşmasında bazı maddi hartalar bulunduğu da görülmüştür. 24 Nisan 1915 tarihinde İstanbul’da tevkif edilip (Ayaş ve Çankırı’ya) sürgüne gönderilen Ermenilerin sayısını 650 değil 235’tir¹⁰³. Yukarıda Barack Obama’nın konuşması bahsinde belirttiğimiz üzere 1915 olaylarında 1,5 milyon Ermeni’nin öldürüldüğü iddiası hiçbir şekilde kanıtlanamadığı için artık ciddiyeti bulunan Ermeni yazarlar dahi bu rakamı kullanmamaktadır. Bu konu üzerinde özellikle durmamızın nedeni, Ermenilerin ne kadar abartılırsa daha fazla etki yapar düşüncesiyle daima gerçeklerden uzak rakamlar vermeleri ve Başkan Obama ve François Hollande’ gibi şahsiyetlerin bunları bir incelemeye tabi tutmadan konuşmalarında kullanmalarının kendilerini Ermeni propagandasına hizmet eder duruma düşürmesidir.

François Hollande’ın bu konuşması artık Ermeni görüşlerini tamamen benimsediğini göstermektedir. Ancak Ermeni soykırım iddialarının tanınması için Fransa’nın sebatla çalışacağını iddia etmesi, ayrıca “Ermeni Soykırımını İnceleme Uluslararası Konseyi’nin başkanı olmayı kabul etmesi, Ermeni Bellek ve Medeniyeti Merkezi kurulmasına devletin katkıda bulunması ve Avrupa çapında Ermeni soykırım iddiaları konusunda bir bilinçlendirme ve pedagoji (eğitim) programı hazırlanması, esas itibariyle Türkiye’nin

103 Yusuf Sarınoy, *24 Nisan 1915’te ne oldu?* İstanbul, 2012 s. 196

tutumuna tamamen ters düşen ve sonuçta, deneyimlerin gösterdiği gibi, Türkler ve Türkiye aleyhinde propagandaya dönüşebilecek projelerdir. Halen normale dönmüş görülen Türkiye-Fransa ilişkilerinin gelecekte bu projelerin etkisi altında yeniden bozulması kaçınılmaz gibidir.

3. Ermenistan’da Etkinlikler ve Başkan Sarkisyan’ın Mesajı

Başkan Sarkisyan, diğer Ermenistan Cumhurbaşkanı gibi, her yıl 24 Nisan’da millete hitaben bir mesaj yayınlamaktadır.

Bu mesajlarda Türkiye’nin adı geçmez böylelikle 1915 olayları için Türkiye doğrudan bir suçlamaya hedef olmazdı. Sarkisyan da bir süre bu teamüle uydu ancak 2013 yılı 24 Nisan mesajında Türkiye’yi hedef almaya başladı ve bu yılki mesajında da bu tutumunu sürdürdü. Böylelikle Sarkisyan, her fırsatta Türkiye’yi eleştirmek hatta suçlamak politikasını 24 Nisan mesajlarına da uygulamaya başladı.

Sarkisyan 2013 yılı mesajında Ermeni halkının bin yıl boyunca biriktirdiği maddi varlıkların Türk devleti ve halkları (Türkler ve Kürtler kastedilmektedir) tarafından gasp edildiğini iddia etti ve soykırımın inkârının soykırım suçunun devamı olduğu gibi Diaspora tarafından kullanılan ve yasal alanda anlamı bulunmayan bir formülü benimsenerek bu suçun (inkârın) modern Türkiye tarafından işlendiği ileri sürüldü¹⁰⁴.

Bu yılki 24 Nisan mesajında¹⁰⁵ ise Türkiye’den daha fazla yer verdi. Sarkisyan bu mesajında Türkiye’nin soykırımını tam olarak inkâr etmek politikasını sürdürdüğünü, Ermeni soykırımının 100. yılının Türkiye’ye pişman olmak ve devletin geleceğini bu ağır yükten kurtarmak fırsatını sunduğunu söyledi. Ayrıca 2015 yılının Türkiye’ye güçlü bir mesaj vermesi gerektiğini ifade ederek Türkiye’nin Ermenistan’a karşı tutumunun sözlerle değil sınırı açmak ve normal ilişkiler kurmak gibi adımlarla ölçülebileceğini belirtti. Ermenistan’ın Protokollere ilişkin tutumunun değişmediğini iddia eden Sarkisyan “makul bir zaman” fikrinin daha da ivedi hale geldiği gibi, pek anlaşılabilir ifadelerde bulundu. Sarkisyan aynı mesajında Türk toplumunu düşmanları olarak görmediklerini ifade ederek tehcir sırasında Ermenilerin barbarlar tarafından ortadan kaldırılmaması için onlara yardım eden Türkleri hatırladıklarını da belirtti.

104 *Armenpress*, 24 Nisan 2013

105 “Address by President Serzh Sargsyan on Remembrance Day of Armenian Genocide Victims” Official Website, President of the Republic of Armenia, 23.04.2014

4. Türkiye’deki Etkinlikler

Türkiye’de son yıllarda, eskiden sol şimdi liberal eğilimli bazı aydınlar, BDP düşüncesinde bazı Kürt kökenliler ve nispeten az sayıda Ermeniler ile birlikte 24 Nisan’ı anma etkinlikleri yapmışlardır. Başta hayli mütevazı olan bu etkinlikler zaman içinde gelişme göstermiş ancak önemli denebilecek bir aşamaya gelememiş ve saydığımız grupların dışına çıkamamıştır.

Geçen yıl ilk kez bu etkinliklere bazı yabancılar çağrılmasıyla olaya uluslararası bir nitelik verilmesine çalışılmıştı¹⁰⁶. Bu yıl da söz konusu etkinliklere daha fazla katılım olmasına ve özellikle daha fazla yabancı gelmesine çalışıldığı görülmüştür. Türkiye’den İnsan Hakları Derneği ile “İrkçılığa ve Milliyetçiliğe DurDe” Hareketi, yabancı ülkelere ise Ermeni Hayır Kurumları Genel Birliği (Armenian General Benevolent Union = AGBU) ile Avrupa İrkçılık Karşıtları Taban Örgütleri Hareketi Başkanı (European Grassroots Antiracist Movement = EGAM) Ermeni iddialarını içeren bir bildiri yayımlayarak kişileri 24 Nisan’ı İstanbul’da anmaya davet etmişlerdir.

İnternet’e www.remember24april1915.eu/petion adresinde bulunan bu bildiri Türkçe, Batı Ermenice, Doğu Ermenice, İngilizce, Fransızca, Almanca, İtalyanca, Rusça, Danca, Latviya dili, Litvanya Dili, Bulgarca, Lehçe, Hırvatça, Karadağ Sırpçası, Estonya dili ve Romence olmak üzere toplam 17 dilde yayınlanmıştır. Dilekçe adı verilen bu bildirin desteklenmesi için okuyanlar tarafından imzalanması istenmiş ve bildiri ilk kez 21 Şubat 2014 tarihinde imzaya açılmıştır.

Bildiriye imza edenlerin incelenmesiyle dünyada Ermeni sorununa Ermenilerin açısından bakanların sayısı ve bunların ülkelere bölünmesi hakkında bir fikir edinilmektedir.

Bildiriye 24 Nisan’a kadar imzalayanların sayısı 3.090’dur. Bildiri bu tarihten sonra da İnternette kalmaya devam etmiş ancak imzalayanların sayısı azalmıştır (11 Mayıs’ta 3.388 kişi).

Bildirinin, ilke olarak, bir kaç milyar insana hitap ettiği düşünüldüğünde, bunların hepsine erişmesi ve ilgisini çekmesi beklenmese de, 3.388 küçük bir rakamdır. 2008 yılı aralık ayında bir Ermenilerden özür dileme kampanyası açılmış ve kişilerden www.ozurbekliyorum.com adresindeki metni imzalamaları istenmişti. Üç ay kadar sonra bu metni imzalayanların sayısı 29.550 kişi kadardı¹⁰⁷. Sadece Türkiye’yi hedef alan bir kampanya bu kadar imza

106 2013 etkinlikleri için bkz. *Ermeni Araştırmaları*, Sayı 44, ss.45-53

107 Bu kampanya hakkında *Ermeni Araştırmaları* Sayı 31 (2008) s. 12-15’te bilgi mevcuttur. Bu kampanyaya karşı başta www.ozurbekliyorum.com olmak üzere başka siteler de imza kampanyası açmışlar ve toplam olarak yaklaşık 665.000 imza toplamışlardı.

toplanabilmişken dünya çapında olması gereken bir kampanyaya üç bin kusur kişinin katılmasının açıklaması zordur. Bu durum son kampanyanın yeterince duyurulmamış olmasından veya Ermeni sorununa duyulan ilginin azalmasından ileri gelmiş olabilir.

Bildiriyi kimlerin imza ettiğine gelince, adlarından anlaşıldığı kadarıyla bu 3.388 kişinin yaklaşık % 20'sinin Ermeni'dir ve bunlardan da sadece ikisi Türk Ermeni'sidir. Ancak bildiriye imzalayan 170 Türk arasında, adı Türkçe olan Ermeniler de bulunabilir. Bu halde dahi Türkiye Ermenilerin bu tür eylemlere ilgi göstermedikleri gerçeği değişmemektedir. Ermenistan Ermenileri için (36 kişi) ve 1,5 milyonu aşan Rusya Ermenileri için de (9 kişi) durum aynıdır. Buna göre bildiriye imzalayan Ermenilerin % 90 kadarı Avrupa, ABD ve az sayıda Latin Amerika Ermeni'sinden oluşmaktadır. Militan Ermenilerin bu ülkelerden çıktığı hakkındaki genel kanı böylece teyit edilmiş bulunmaktadır.

Bildiriye imzalayanların % 80 kadarı Ermeni olmayan kişilerdir. Bunların büyük çoğunluğu da Avrupa ve ABD yaşamaktadır.

Sonuç olarak bu bildiriye imzalayanların sayısı azdır, bunların içinde de nispeten az sayıda Ermeni bulunmaktadır.

Türkiye'deki etkinliklere dönersek, aşağıda 24 Nisan münasebetiyle Türkiye'de yapılan başlıca etkinlikleri gösteren tarafımızdan hazırlanmış bir liste bulunmaktadır. Bu etkinlikler hakkında bilgi derlemek zor olmuştur, zira geçen yılın aksine, bu yıl büyük gazeteler bu etkinliklere çok az ilgi göstermişlerdir. Bunun nedeni, Taksimde yapılan ve bin kişi kadar katılım olduğu ileri sürülen oturma eylemi hariç, diğerlerine çok az katılım olması ve birçoğunun fark edilmemesi olabilir. Diğer bir neden ise, bir gün önce, 23 Nisan'da yayınlanan Başbakan Erdoğan'ın 1915 olayları hakkındaki çok ilgi uyandıran mesajının söz konusu etkinliklerin arka plana itmesi olabilir.

24 Nisan vesilesiyle Türkiye'de düzenlendiğini basından saptayabildiğimiz etkinlikler şunlardır:

22 Nisan 2014 Etkinlikleri

- İstanbul Şehir Üniversitesinde, Doğu Kampus Konferans Salonu'nda "1915'te ne olmuştu? Konu günümüzde niye güncel?" başlıklı Panel
- Yerkir Europe ile Aram Derneğinin işbirliği ve Diyarbakır Büyükşehir Belediyesinin desteğiyle, Diyarbakır Gazeteciler Cemiyetinde "99 – Sürgün Portreleri" başlığını taşıyan ve tehirdede sağ kalan 100 Ermeni'nin fotoğraflarından oluşan bir sergi

23 Nisan 2014 Etkinlikleri

- İstanbul Taksim Hill Otelinde, Soykırımınla Yüzleşme Platformu tarafından düzenlenen 100. yıldönümü yaklaşırken Ermeni Soykırımı'yla yüzleşmek için neler yapabileceğine ilişkin forum
- İstanbul'da Beyoğlu'da Nicolas Tavitian (AGBU), Benjamin Abtan (EGAM) ve İHD İstanbul Şubesinden avukat ve insan hakları savunucuların katıldığı bir basın toplantısı

24 Nisan 2014 Etkinlikleri

- Saat 10'da, basın açıklaması ve Haydarpaşa'dan "ölüme gönderilen" Ermeni aydınları için anma töreni yapılmıştır. Bu etkinliğe insan hakları aktivistleri ve Diasporadan bazı temsilcilerin de aralarında bulunduğu yaklaşık 50 kişi katılmıştır.
- Saat 13'de, mezarlık ziyareti ve 24 Nisan 2011'de öldürülen Sevag Şahin Balıkçı'yı anma töreni
- Saat 19.15'te, Taksim Meydanı'nda yaklaşık bin kişinin katıldığı (kaynak DHA) bir oturma eylemi
- HDP Beşiktaş'ta bir basın açıklaması
- Ankara'da Ermeni Soykırımını Anma İnişiyatifi tarafından organize edilen "Bazı Yaralar Zamanla İyileşmez" toplantısı
- İzmir'de saat 18.30'da Mazlumder tarafından düzenlenen Fuar Basmane kapısı önünde anma etkinliği
- İnsan Hakları Derneği Malatya Şubesi'nin basın toplantısı
- Gaziantep 'te Halkların Demokratik Kongresi'nin 30 dakikalık sessiz yas eylemi
- *Diyarbakır'daki anma etkinliği (Diyarbakır Barosu, Demokratik Toplum Kongresi, Halkların Demokratik Kongresi, BDP, İnsan Hakları Diyarbakır Şubesi ve diğer bazı sivil toplum kuruluşları ve bazı milletvekilleri katılmıştır)

26 Nisan 2014 Etkinlikleri

- İstanbul'da HDK Kadıköy Meclisi ve HDP Kadıköy İlçe Örgütü tarafından Kadıköy İskelesinde saat 19.15'te sessiz oturma eylemi
- Tatvan. Ara Sarafian'ın başkanlığını yaptığı Gomidas Enstitüsü Tatvan Belediyesi Kültür Merkezinde "1915 Toplu Ölümleri Öncesinde Bitlis Ermenileri" isimli 2 günlük bir sergi

Sonuç olarak 24 Nisan için Türkiye'de yapılan etkinliklerin sayısı geçen yıla göre biraz da fazladır. Ancak bunlar, Taksim toplantısı hariç, kamuoyunun dikkatini çekememiştir.

IV - ABD KONGRESİ'NDE TÜRKİYE ALEYHİNE TASARILAR

ABD Kongresi normal yasama görevi yanında bazı konularda görüşlerini bildirmek üzere kararlar kabul etmektedir. Bu metinlerin uygulanması zorunlu değildir ancak Senato veya Temsilciler Meclisinin tutumunu yansıttıklarından kamuoyunu etkilemekte önemli bir rol oynamakta ve ayrıca konu aldığı yabancı ülkeler üzerinde bir baskı aracı olmaktadır.

24 Nisan için Türkiye'de yapılan etkinliklerin sayısı geçen yıla göre biraz da fazladır. Ancak bunlar, Taksim toplantısı hariç, kamuoyunun dikkatini çekememiştir.

Amerikan vatandaşı olup Osmanlı İmparatorluğundan göçen bazı gayrimüslimlerin torunları, Türkiye Cumhuriyetine karşı besledikleri olumsuz duygularını ve bazı taleplerini Kongreden kararlar geçirerek desteklemeye çalışmaktadır. Türkiye de bu kararların kabul edilmemesi için yoğun çaba harcamak durumunda kalmaktadır. (Dergimizin geçmiş sayılarında ABD Kongresinde Türkiye'yi ilgilendiren kararlar hakkında ayrıntılı bilgi verilmiştir¹⁰⁸)

15 Nisan 2014 tarihi itibarıyla ABD Kongresine Türkiye'yi ilgilendiren veya Türkiye'ye atıfta bulunan 21 karar tasarısı bulunmaktaydı. Bunlardan Türkiye'deki Hıristiyan azınlıklarla ilişkin olanlar, tarih sırasıyla, aşağıdadır:

- 21.03.2013 - H.RES. 136 - İstanbul Rum Ortodoks Patriğine ekümenik statü verilmesi
- 21.03.2013 – H.RES. 188 – Heybeli Adadaki Ruhban Okulunun açılması

¹⁰⁸ Bu konuda son yıllarda yayınladığımız yazılar için bkz. *Ermeni Araştırmaları*, Sayı 39, ss. 25-39 ve Sayı 41, ss.37-41

- 20.05.2013 – H.RES. 227 – Ermeni soykırımının tanınması ve diğer hususlar
- 8.03.2014 – H.RES. 4347 – Türkiye'nin Hristiyan kiliselerine ilişkin sorumluluğu
- 03.04.2014- S.RES. 410 - Ermeni soykırımının yıldönümünün anılması

1. Ermeni Soykırım İddialarına İlişkin Karar Tasarılar (H.RES.227 ve S.RES. 410)

Söz konusu kararlar arasında Türkiye'yi en fazla rahatsız edenleri 1915 olaylarının soykırımı olduğunu ve bunun Türkiye kadar ABD Kongresi ve Amerikan Başkanı tarafından tanınması gerektiğini öne sürenleridir. Yaklaşık on iki yıldır her Temsilciler Meclisi'ne (bu Meclis iki yılda bir seçilmektedir) ve bazen de Senato'ya bu tür karar tasarıları verilmiştir. Bunlardan ikisi komisyonlarda kabul edilerek Temsilciler Meclisine gelmiş ve ancak oylamadan önce Amerikan Başkanlarının (Bill Clinton ve George W. Bush) doğrudan veya dolaysız müdahalesi ile oya konmamıştır. Amerikan Hükümetlerinin bu tutumuna rağmen Ermeni görüşlerinin etkisi altındaki Kongre üyeleri bu tür karar tasarılarını sunmaya devam etmişlerdir.

Son olarak 20 Mayıs 2013 tarihinde Temsilciler Meclisinde sunulan ve H.RES.227 numarası taşıyan bir tasarı, özetle, ABD Başkanından Türkiye ve Ermenistan arasında dengeli, yapıcı, istikrarlı ve devamlı ilişkiler kurulması için çalışmasını istiyor ancak bu ilişkilerin temelini Türkiye'nin Ermeni soykırımını ve sonuçlarını tanıması olduğu belirtiyordu. 435 kişilik Temsilciler Meclisinde sadece 50 ortak sunucu bulabilen bu tasarı bir yılı aşan bir süreden beri Meclisin Dışişleri Komitesinde gündeme alınmadan beklemektedir.

Temsilciler Meclisinde Cumhuriyetçiler ve Demokratlar arasındaki güç dengesi nedeniyle bu tasarının kabul edilme olasılığının fazla olmaması bu kez aynı konuda, 3 Nisan 2014 tarihinde, Senato'ya bir karar taslağı sunulması sonucunu vermiştir.

Öteden beri Ermeni görüşlerini destekleyen Senato Dış İlişkiler Komitesi Başkanı Senatör Robert Menendez tarafından verilen bu tasarı, yukarıda değindiğimiz Temsilciler Meclisine sunulan tasarıdan daha ağır ifadeler içermektedir. Tasarının gerekçeler bölümünde, özetle, 1915–1923 yılları arasında vuku bulmuş olan Ermeni soykırımı sırasında 1,5 milyon kişinin öldürüldüğü, 500.000 kişinin de sürüldüğü, Ermenilerin tarihi vatanlarındaki

2.500 yıllık varlığına son verildiği gibi bazı tarihe ilişkin ve doğruluğu tartışılır iddialar yanında Türk Hükümetinin 2011 yılında Kars'ta, Ermenistan ile barışı temsil eden bir heykeli yıktığı, ayrıca soykırımı inkâra devam etmekle de iki ülke arasında ilişkilerin gelişmesini engellediği gibi bazı hususlar bulunmaktadır.

Tasarının işlem bölümünde şu hususlar yer almaktadır:

1. 24 Nisan 2014 tarihinde Ermeni soykırımı yıldönümünün hatırlanması ve törenlerle anılması
2. Yukarıda değindiğimiz H.RES. 227'de belirtildiği gibi, Amerikan Başkanının Türkiye ve Ermenistan arasında denge, yapıcı, istikrarlı ve devamlı ilişkiler kurulması için çalışması, bunun Türkiye'nin Ermeni soykırımını tam olarak tanınmasını da içermesi
3. ABD Başkanın ülkenin dış politikasının insan hakları, insanlığa karşı suçlar, etnik temizlik ve soykırım konularında uygun bir anlayış ve duyarlılığı yansıtmalarını sağlaması

Amerikan dış politikasının soykırım ve diğer insanlığa karşı suçlara daha fazla önem vermesini amaçlayan bu son husus hariç ilk iki madde doğrudan Ermeni soykırım iddialarıyla ilgilidir. Buna göre 24 Nisan 2014'ün ABD'de törenlerle anılmasını istemekte ayrıca Türkiye ile Ermenistan arasında ilişki kurulması Türkiye'nin soykırım iddialarını tanınmasına bağlamaktadır.

Tasarının, Ermeni soykırımının bu yılın 24 Nisanında anılmasını öngördüğü için, bir an önce kabulü gerekmektedir. Nitekim tasarı 10 Nisan'da Senato'nun Dış İlişkiler Komitesine gündeme alındı ve aynı gün bazı değişiklikler yapıldıktan sonra 5'e karşı 12 oyla kabul edilerek, son oylama için, Senato Genel Kuruluna gönderildi.

Komite'deki tüm Demokrat üyeler tasarıya olumlu oy verdiler ve iki Cumhuriyetçi senatör de onlara katıldı. Tasarıyı reddedenlerin tamamı ise Cumhuriyetçi senatörler oldu. Böylelikle Cumhuriyetçilerin genel olarak etnik grupların taleplerine fazla ilgi göstermeyen tutumlarını sürdürmekte oldukları teyit edilmiş oldu. Bu olgu, Ermeni taleplerinin doruğa çıkmasının beklendiği önümüzdeki yıl için önem arz edecektir.

Öteden beri adeta bir Ermeni militanı gibi davranan Senato Dış İlişkiler Komitesi Başkanı Robert Menendez tasarının Komite tarafından kabulünde başlıca rolü oynadı. Bu arada tasarıdan Türkiye'nin Ermeni soykırım iddialarının tanınmasına ilişkin bölümü çıkartarak kabulünü kolaylaştırmaya çalıştı. Yukarıda değindiğimiz gibi, Türkiye'nin Ermenistan ile ilişki kurması

soykırım iddialarını tanımasına bağlanmıştı. Oysa Ermenistan ile Türkiye arasında normal ilişkiler kuran protokolleri böyle bir ön koşul olmadan imzalamıştı. O nedenle bu koşul Ermenistan'ın görüşüne uymuyordu. Buna karşın Ermeni Diasporasında genel olarak ve “soykırımı” tanımadan Türkiye ile ilişki kurmamak düşüncesi hâkim olduğundan tasarının bu bölümü Diasporanın görüşlerini yansıtıyordu. Ancak Menendez, yukarıda belirttiğimiz gibi, tasarının kabulü için bu bölümü çıkarmak durumunda kalmış ayrıca tasarının ABD dış politikasına ilişkin 3. maddesini de çıkarmıştır.

Böylece tasarının işlem bölümü 24 Nisan 2014 tarihinde Ermeni soykırımının hatırlanması ve törenlerle anılması ifadelerinden ibaret kalmıştır. Ancak bu haliyle dahi Ermeni soykırım iddialarının ABD Senatosu tarafından tanınması anlamına geldiğinden Türkiye için kabul edilmezliği değişmemiştir.

Türkiye bu tasarıya karşı tepkisini Dışişleri Bakanlığının tam metnini aşağıda verdiğimiz bir açıklaması ile dile getirmiştir:

*No: 113, 11 Nisan 2014, ABD Senatosu Dış İlişkiler Komitesinde Kabul Edilen Ermeni Karar Tasarısı Hk.*¹⁰⁹

ABD Senatosu Dış İlişkiler Komitesi, alelacele ve acemice hazırlanmış gayri ciddi bir karar tasarısını (S.Res.410) oy okluğuyla kabul etmek suretiyle, konumu, yetkisi ve sorumluluk alanıyla bağdaşmayan bir tasarrufla bulunmuştur. Tarihi ve hukuku çarpıtan bu siyasi istismar çabasını reddediyor; peşin hükümlü ve hukuki temelden yoksun söz konusu girişime öncülük edenleri kınıyoruz.

İnsanlığa çok büyük acılar yaşatan Birinci Dünya Savaşı sırasında cereyan eden trajik 1915 olaylarına ilişkin adil bir hafızaya, bu ortak tarihin sahipleri olan Türkler ve Ermeniler tarafından birlikte diyalog ve empati yoluyla nasıl ulaşılabileceği yoğun biçimde ve her yönüyle esasen irdelenmektedir. Türkiye-Ermenistan protokollerine de yansıtılmış olan Ortak Tarih Komisyonu kurulması önerimiz, bu çerçevede hala gündemdedir.

Önümüzdeki dönemde, ABD Kongresinin, bu gibi yapıcı olmayan girişimlerle Türkiye-ABD ikili ilişkilerine zarar vermek yerine, mevcut konjonktürde her zamankinden daha fazla önem arz eden tarihi ittifak ve ortaklığımızı pekiştirmeye yönelik çabalar içinde olması; bu ve benzer karar tasarılarının yasama gündemi içinde daha ileriye götürülmemesi önem taşımaktadır.

¹⁰⁹ “ABD Senatosu Dış İlişkiler Komitesi’nde Kabul Edilen Ermeni Karar Tasarısı” Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 11 Nisan 2014

Görüldüğü üzere bu açıklamanın üslubu serttir. Tasarı gayriciddî olarak nitelendirilmekte ve Senato'nun yetki ve sorumluluk alanına girmediği belirtilmektedir. Ayrıca bu girişim peşin hükümlü ve hukuki temelden yoksun olarak değerlendirilmekte ve kınanmaktadır. Açıklamada soykırım iddialarının bir ortak tarih komisyonu tarafından incelenmesi hakkındaki Türkiye görüşü de tekrarlanmaktadır. Son olarak açıklamada, dolaylı ifadelerle, bu girişim sonuçlandığı takdirde, Türkiye ABD ilişkilerinin zarar göreceği ima edilmektedir.

Amerikan Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Jen Psaki bu konuda bir soruya cevaben şunları söylemiştir¹¹⁰: “Uzun süreden beri pozisyonumuz Osmanlı İmparatorluğunun son dönemlerinde ölümlerine yürüyen veya katledilen 1,5 milyon Ermeni'nin yasını tutma ve bunu tarihi bir gerçek olarak açıkça tanımaktır. Bu korkunç olaylar 20. yüzyılın en kötü zulümlerinden biridir ve ABD bunun, Ermeni halkı ve Ermeni kökenliler için, hala ciddi bir acı olarak kalmaya devam ettiğini kabul etmektedir.”

ABD Dışişleri Sözcüsünün bu sözleri, Başkan Obama'nın 24 Nisan'da yayınladığı mesaja benzemekte ve “soykırım” sözcüğünü kullanmadan 1915 olaylarını soykırım gibi veya soykırımı benzer bir olay olarak takdim etmektedir.

Psaki Türkiye-Ermenistan ilişkilerine ilişkin olarak da şunları ifade etmiştir: “Şu anda protokollerde bir gelişme olmasa da iki tarafın ilişkilerin normalleşmesi sürecine bağlı kalmayı sürdürdüklerini ve tarafların bu belgeleri reddetmediklerini görüyoruz. Biz bu konuya, Ermenistan ve Türkiye'yi geçmişin yaralarını sarmış, bölgenin güvenlik ve refahına yönelik olarak beraberce ilerlemelerini görmek için büyük ilgi duyuyoruz”. Sözcü, artık pek anlamları kalmamış olsa da, Protokollerin iki tarafça reddedilmemiş olmasından memnuniyet duymaktadır. Bu vesileyle Amerikan Dışişlerinin Protokollerin ön koşul olmadan uygulanmasını istemekle Ermeni görüşlerini desteklemekte olduğunu hatırlatmakta da yarar vardır.

Psaki'nin bazı sözleri ise daha anlamlıdır. Adı geçen iki ülkeyi, olayların açık ve adil bir şekilde kabul edilmesi ve ortak tarihlerinin incelenmesi için beraberce çalışmaya davet etmiştir. Bu sözler Türkiye'nin 2005 yılı Tarihçiler Ortak Komisyonu önerisine uygundur. Bilindiği üzere Ermenistan, “soykırım gerçeğini” sorgulayacağı için, bu öneriye karşı çıkmış, hatta İkinci Protokolde yer alan Tarihi Boyut Alt Komisyonun görevinin soykırımı incelemek olmadığını ileri sürmüştür.

110 “Türkiye ve Ermenistan Ortak Tarihlerini Birlikte Ele Almalı” *Turkishny.com*, 10 Nisan 2014 ve “US says acknowledges 1915 Armenian killings as ‘historical fact’” *Today's Zaman*, 11 Nisan 2014.

Ermenistan'ın tepkilerine gelince Dışişleri Bakanı Edvard Nalbantyan söz konusu tasarının kabulünden memnuniyet duyduklarını, Başkan Menendez ve tasarımı destekleyen Komite üyelerinin tutumunu takdirle karşıladıklarını söylemiş ve Ermeni soykırımının 90. yıldönümünün arifesinde Komitenin bu kararının tarihi gerçeğin ortaya çıkması ve insanlığa karşı suçların önlenmesi için önemli bir adım olduğunu belirtmiştir¹¹¹.

Böylece işlem bölümü “24 Nisan 2014 tarihinin Ermeni soykırımının hatırlanması ve törenlerle anılması”ndan ibaret kalmış olan tasarı Senato Genel Kuruluna gönderilmiştir; ancak ertesi gün (11 Nisan) Senato Paskalya için 28 Nisan'a kadar tatile gireceğinden, görüşülmesi için sadece bu günün kalması tasarının ele alınmasında ciddi bir engel oluşturmuştur. Ancak yine de Demokratlar Senatoda çoğunluğu oluşturduklarından isteselerdi o gün tasarı görüşülüp kabul edilebilirdi.

Ancak tasarı gündeme alınmamıştır. Bu durumun iki açıklaması olabilir. Birincisi, gündemi yüklü olan Senatonun, Ermeni soykırım iddialarına ilişkin bir tasarımı öncelik verecek derecede önemli görmemiş olmasıdır. İkincisi ise söz konusu tasarının bu aşamada kabul edilmesinin istenmemesi olabilir. Böylelikle Senato Başkan Obama ile ters düşmemiş olacak ve ayrıca tasarımı Dış İlişkiler Komitesinden geçirmiş olmakla da, istendiği takdirde, Senato'da kabul edilebileceği ima edilerek Türkiye'ye bir uyarıda bulunulmuş olacaktır.

Bu son olasılığı destekleyen bir olay vardır. Robert Menendez tasarımı Senato tatile girmeden bir gün önce Dış İlişkiler Komitesine getirmiştir. Oysa Komite'nin Başkanı olduğu için daha önce gündeme alarak kabul ettirebilir ve böylelikle Senato'nun zaman baskısı olmadan tasarımı tartışmasını sağlayabilirdi. Bunu yapmamıştır.

Amerikan Ermenileri şimdiye kadar bu duruma tepki göstermemişlerdir. Ancak bazılarının kendilerini aldatılmış, en azından oyalanmakta olduklarını düşünmeleri mümkündür.

Bundan sonra neler olabilir?

Tasarının 28 Nisan'dan sonraki bir tarihte Senatonun gündemine alınması ve görüşülmesi gerekmektedir. Ancak tasarıda Ermeni soykırımı yıldönümünün 24 Nisan 2014 tarihinde hatırlanması ve törenle anılması yazılı olduğundan bu tarihten sonra tasarının kabul edilmesinin bir anlamı olmayacaktır. Bu durumda mevcut tasarıda değişiklik yapılması veya yeni bir tasarı hazırlanması gerekecektir ki bu da zaman alacaktır. Ayrıca, Ermenilerin 2015 yılına verdikleri önem dikkate alınarak tasarının gelecek yıla ertelenmesi de mümkündür.

111 “Armenia Welcomes US Senate Bill Recognizing Genocide” *Asbarez*, 11 Nisan 2014.

2. Kiliselerin Mallarına İlişkin Karar Tasarısı (H.RES. 4347)

ABD Temsilciler Meclisinde bir süreden beri Türkiye'deki Hıristiyanların dini yönden ayrımcılığa tabi tutulduğunu ileri süren ve özellikle halen faal olmayan bazı kilise ve dini yapıların "hak sahiplerine" geri verilmesini talep eden kararlar alınmasına çalışılmaktadır.

Bu hususta yapılan çeşitli girişimler sonucunda Temsilciler Meclisi 14 Aralık 2011 tarihinde kabul ettiği H.RES. 306 sayılı bir kararında Türkiye'den, özetle, şu hususların yerine getirilmesini istemişti¹¹²:

- a) Her türlü dini ayrımcılığa son vermesi,
- b) Her türlü dini ayinin, dini eğitimin, dini personel atamalarının, dini toplantıların, sosyal hizmetlerin ve diğer dini faaliyetlerin yapılmasına izin vermesi,
- c) Tüm kiliselerin ve diğer ayin yerlerinin, manastırların, dini okullarının, hastanelerin, dini anıtların, dini kutsal eşyanın, kutsal yerlerin ve diğer dini yapıların ve ayrıca taşınır dini eşyanın hak sahiplerine geri vermesi,
- d) Kiliselerin ve diğer ayin yerlerinin, manastırların, dini okulların, hastanelerin, dini anıtların, tüm dini yapıtların muhafazasına, yeniden inşasına ve onarılmasına izin vermesi.

Bu metinden Türkiye'de dini ayrımcılık yapıldığı, dini faaliyetlerin engellendiği, din eğitimi verilmesine, din adamı yetiştirilmesine müsaade edilmediği ve tüm Hıristiyan ibadet yerlere, manastırlara, okullara, hastanelere el konulduğu gibi bir anlam çıkmaktadır. Oysa Türkiye'de dini ayrımcılık yoktur. Dini alanda engellemeler de söz konusu değildir. Vakıflar Kanunu hükümlerine uyulmadığı için az sayıda bazı Hıristiyan mallarına el konmuştur. Din adamı yetiştiren Heybeliada Rum Ruhban Okulu'nun yeniden faaliyete geçmesi mümkündür. Bunun için Türk eğitim mevzuatının tam olarak uygulanması, müteakabiliyet çerçevesinde, Batı Trakya Türklerinin bazı sorunlarının çözülmesi yeterlidir.

Bunun yanında geçmişte yasal koşullar yerine getirilmediği için el konan bazı dini taşınmaz mallar sahiplerine iade edilmiştir. Van'daki Ahtamar Kilisesi gibi, sanat değeri olan Ermeni ibadet yerlerinin restorasyonu gerçekleştirilmiş ve ibadete açılmıştır. Trabzon'daki Rum Sümela Manastırı'nda da ayin yapılmasına müsaade edilmiş ve İstanbul'daki Rum Patrikhanesinde hizmet etmek üzere bazı yabancı metropolitlere Türk vatandaşı olma hakkı tanınmıştır.

112 *Ermeni Araştırmaları*, Sayı 41, ss. 39-41

Bu uygulama Türkiye’de gayrimüslimlerde memnuniyet yaratmış ayrıca yabancı çevrelerde de olumlu karşılanmıştır. Hal böyle iken Temsilciler Meclisi’nin söz konusu kararı almasının nedeni anlaşılammış ve bu kararın amaçları hakkında kuşkular doğmuştur. Ancak bu tür kararların uygulama mecburiyeti olmadığı için konu üzerinde fazla durulmamıştır. Ne var ki bu tür metinler Türkiye ve yönetimini karaladıklarından aleyhte propagandaya hizmet etmişlerdir.

Haksız yaklaşımlarına rağmen Türkiye’nin bu karara kayda değer bir tepki göstermemesi bu konunun daha somut önerilerle iki buçuk yıl kadar sonra yeniden gündeme getirilmesine neden olmuş ve kiliselerin malları konusunda 28 Mart 2014 tarihinde H.RES. 4347 sayılı ile bir ikinci karar tasarısı daha Temsilciler Meclisi’ne sunulmuştur.

Temsilciler Meclisi’nin söz konusu kararı almasının nedeni anlaşılammış ve bu kararın amaçları hakkında kuşkular doğmuştur. Ancak bu tür kararların uygulama mecburiyeti olmadığı için konu üzerinde fazla durulmamıştır. Ne var ki bu tür metinler Türkiye ve yönetimini karaladıklarından aleyhte propagandaya hizmet etmişlerdir.

Bu tasarının bir özelliği de ”Türkiye’nin Hıristiyan Kiliselerine İlişkin Sorumluluğu Yasası” başlığını taşımasıdır. Ancak ortada bir yasa değil bir karar tasarısı vardır. Karar tasarısı kabul edildiği takdirde bunun kolayca bir yasaya dönüştürülebileceği düşüncesi ile bu yola başvurulduğu tahmin edilmektedir.

Tasarının içeriğine gelince, yukarıda değindiğimiz H.RES.306 sayılı karara ve ayrıca 2010 yılında H.RES.1631 numarayla kabul edilmiş olan Kuzey Kıbrıs’taki dini yerlere ilişkin bir diğer karara atıfta bulunmaktadır. Tasarıda, özetle, son yıllarda Türk Hükümeti’nin bazı kiliseleri sahiplerine iade etmek için çaba harcadığı ancak bu alanda daha yapılacak çok şey olduğu belirtildikten sonra, Kuzey Kıbrıs’ın Türkiye tarafından işgaline, Türkiye’de dini azınlıklara ayırimcılık uygulandığına, bazı Hıristiyan din adamlarına saldırıda bulunulduğuna, Ekümenik Patrikhane’nin uluslararası statüsünün tanınmadığına, Patriklerin Türk vatandaşı olmasının istendiğine ve diğer bazı hususlara değinildikten sonra şunların yerine getirilmesi istenmektedir:

- a. Amerikan Dışleri Bakanı bu kararın kabul edilmesinden 180 gün sonra başlamak ve 2021 yılına kadar sürmek üzere her yıl Temsilciler Meclisi Dışleri Komitesi ve Senato Dış İlişkiler Komitesi’ne, Türkiye’de ve Kuzey Kıbrıs’ta geri verilmemiş olan ve ayrıca, çalınmış, el konmuş veya başka bir şekilde sahiplerine iade edilmemiş bulunan kiliseler, dini yerler ve diğer yapılar hakkında bir rapor verecektir. Bu rapor geri

verilmemiş dini yapıların bir listesini de içerecektir. Ayrıca ABD Dışişleri Bakanlığı ile Türkiye Cumhuriyeti'nin bir temsilcisi bir önceki yıla göre bu malların sahiplerine iadesi hakkında da bilgi vereceklerdir.

- b. Bu bilgiler ABD tarafından yayımlanan İnsan Haklarına İlişkin Uygulamalar ve Uluslararası Dini Özgürlükler yıllık ülke raporuna konacaktır.

Hukukun genel kurallarına göre bir ülkedeki taşınmaz mallar o ülke mevzuatına tabidir. O nedenle bu tasarıdaki talepler hukuki bir temelden yoksundur. Bu haliyle tasarı başka bir ülkede bulunan ve ABD ile hiçbir hukuki ilişkisi bulunmayan bazı taşınmaz mallar hakkında ne gibi bir işlem yapılacağı saptanmakta ve bu konuda Türkiye Cumhuriyeti'ne (temsilcisine) talimat vermektedir. Bu da Türkiye'nin egemenlik haklarının ihlâlidir.

Söz konusu dini yapılara ilişkin talepler varsa bunlar için izlenecek yol önce Türkiye idari makamlara başvurulması, istenilen sonuç alınmadığı takdirde Türkiye'ye dava açılması, gerekiyorsa konunun uluslararası yargıya götürülmesidir. Bu konuda, Kongre dâhil, hiçbir Amerikan veya diğer bir devlet makamının yetkisi yoktur.

Normal koşullarda uluslararası hukuka aykırı olan bu tasarının kabul edilmemesi gerekmekte ve bizzat Amerikan Dışişleri Bakanlığı'nın, başka bir ülkenin iç işlerine karışılmasını ön gördüğü için, bu tasarıya karşı çıkması beklenmektedir.

Kabul edilse ve hatta yasa gücü kazansa dahi bu tasarının Türkiye'de uygulanması mümkün değildir. Ancak kabul edilmesinin Türkiye-Amerikan ilişkilerini gayet olumsuz etkileyeceğini şimdiden bellidir.

V – DİASPORA'DAN GÖRÜŞLER

2015'e doğru ve bu tarihten sonra Türkiye ile Ermenistan ilişkilerin ne gibi gelişmeler göstereceği Diaspora yazarlarının zihnini meşgul eden bir konudur.

Ermenistan'ın Türkiye'ye karşı sert ve uzlaşmaz bir tutum izlemesine mukabil, Dışişleri Bakanı Davutoğlu'nun 12 Aralık 2014 tarihinde Ermenistan'a yaptığı ziyaret sırasında da gözlemlendiği ve Başbakan Erdoğan'ın 23 Nisan mesajının gösterdiği gibi Türkiye bu ülkeye karşı ılımlı bir siyaset izlemektedir. Diğer yandan Türkiye'nin kendi ülkesindeki Ermenilerin sorunlarını çözümlenmeye çalışması ve bazı Ermeni eserlerini onarması gibi hususlar da Diasporanın bir kısmında gelecek için bazı beklentiler doğmasına neden olmuştur.

Raffi Bedrosyan Kanadalı bir Ermeni olup Kuzey Amerika Diasporasında yakından izlenen bir köşe yazarıdır. Başbakanın mesajından yaklaşık dört ay önce ancak Dışişleri Bakanı Davutoğlu'nun Ermenistan ziyaretinden sonra, geçen Ocak ayında yayınladığı “Anlamlı Adımlar: 2015 Yaklaşırken Türkiye İçin Bir Yol Haritası” başlıklı yazısında¹¹³ gelecekte Türkiye’den ne gibi adımlar atmasının beklendiği konusu işlemiştir.

Söz konusu yazıda günümüz Türk hükümetinin, geçmiş hükümetlere nazaran Ermeniler için olumlu birçok adım attığı ancak buna Ermeni tarafından iyi niyet gösteren bir karşılık verilmediği belirtildikten sonra söz konusu adımlar şu şekilde sıralanmaktadır:

- Ahtamar Kilisesinin restorasyonu
- Ermeni kilisesine ve vakıflarına ait olup da el konmuş malların iade edilmesi
- İfade özgürlüğünün artırılması, “Ermeni soykırımı” sözcüklerinin kullanılmasının artık cezayı gerektirmemesi

Yazıda ayrıca, Türkiye’nin inanılabilirlik ve saygınlık kazanmak için bazı yeni somut ve özgün adımlar atması gerektiği belirtilmekte ve bunlar da şu şekilde sıralanmaktadır:

- a. Ermenistan ile olan sınır kapısının, önkoşul olmadan açılması, Alican Sınır kapısının adının Hrant Dink olarak değiştirilmesi
- b. Tehcir edilmiş Osmanlı vatandaşı Ermenilerden sağ olanlarına Türk vatandaşlığı verilmesi
- c. Her düzeydeki okul kitaplarından Ermenilerle ilgili tahriflerin, nefret söylemlerinin ve ayrımcı ifadelerin çıkarılması
- d. Tahrip edilmiş olan veya kötü durumda bulunan 2000’den fazla Ermeni manastır ve kilisesinin restorasyonu için Türkiye Kültür ve Turizm Bakanlığının bir program başlatması, bunların asıl sahibi olan İstanbul Ermeni Patrikhanesine iadesi
- e. 1915’te işlenmiş tüm suçlar için Ermeni Halkından sembolik fakat anlamlı bir özür dilenmesi. Ağrı Dağının ve Ani kalıntılarının Ermenistan’a iade edilmesi (bu, aynı büyüklükte bir arazinin Ermenistan ile değişimi şekliyle de yapılabilir)

113 “Meaningful Steps: A Roadmap for Turkey as 2015 Approaches” *The Armenian Weekly*, 24 Ocak 2014.

- f. Ermenilerin tehcirine ve mallarının tasfiyesine dair arşiv belgelerinin ve tapu kayıtlarının kamuya açılması
- g. Osmanlı vatandaşı Ermenilerin ahfadının (torunlarının) açmış olduğu davaların Türk ve uluslararası mahkemelerde görülmesine izin verilmesi
- h. Osmanlı Ermenilerinin ekonomik kayıplarının kısmen telafi edilebilmesi için Ermenistan'ın Trabzon ve Rize gibi Karadeniz şehirleri liman tesislerinden transit ücreti ve vergi ödmeden yararlanması

Bu önerilerde özellikle şu hususlar dikkati çekmektedir.

Önce bunların bir kısmının, aradan bir asır geçmiş olmasına rağmen, mümkün olduğu kadar 1915 koşullarına geri dönülmesini amaçladığı görülmektedir. Oysa Ermeni sorunu siyasi alanda 1921 Moskova ve Kars Antlaşmaları ile 1923 Lozan Antlaşmasıyla çözüme kavuşmuş, Ermenilerin geride bıraktıkları mallar ise zaman içinde kabul edilmiş bulunan Türk iç mevzuata tabi olmuştur. Çözüm arayışlarının bu antlaşmaları ve Türk mevzuatını yok farz ederek değil bunları dikkate alarak yapılması gerekmektedir.

Yazar “soykırım”ı a değinmemesini bu deyimın 1915 olaylarına ilişkin bir diyalogun önündeki bir engel olarak görülmesine bağlamaktadır. Ancak daha sonra olayların kabul edilmesi, Türkiye’de kanaat önderleriyle sıradan vatandaşlar arasında 1915 ile ilgili bir diyalog başlatılması, bilinçli seçmenlerin oy verecekleri bilinçli milletvekillerinin 1915 gerçeği hakkında karar alması gibi ifadelerle, ileride, Ermeni görüşlerini benimsemiş milletvekilleri aracılığıyla Türkiye’nin soykırım iddialarını tanınmasını beklendiği anlaşılmaktadır.

Bedrosyan’ın önerilerinden en ilginç olanı Ağrı Dağı ve Ani kalıntılarının, Ermenistan’ın vereceği aynı büyüklükteki arazi ile değiştirilmesidir. Bu öneri, genelde Ermeniler tarafından talep edilen yaklaşık 120.000 km² büyüklüğündeki “Wilson Ermenistan”ına nazaran çok küçük bir araziyi ifade ettiği dikkatten kaçmamakta ve Diasporanın bir bölümünde olsun Wilson Ermenistan’ını istemenin anlamsızlığının anlaşılmış olduğunu düşündürmektedir.

Raffi Bedrosyan şu aşamada sadece kendisini temsil etmektedir. Ancak önerilerine gerek Diaspora kamuoyundan gerek Taşnak Partisinden kayda değer bir itiraz gelmemesi, bunların kabulü anlamına gelmese de tamamen reddedilmediklerini göstermektedir.

Ancak bu öneriler Türkiye'nin soykırım iddialarını tanınmasında ısrar eden ve Türkiye'den olan taleplerine temel teşkil etmek üzere bazı hukuki çalışmalar başlatan Ermenistan Hükümetinin tutumuna tamamen terstir.

Başbakan Erdoğan'ın 1915 olaylarına ilişkin 23 Nisan 2014 tarihli mesajından sonra Raffi Bedrosyan bir makale daha yayınlamak¹¹⁴ bu mesajın Ermenistan, Diaspora ve Türkiye'deki Ermenilerde karmakarışık duygu ve düşünceler yarattığını, bazıları mesajı inkar politikasının değişmiş bir şekli, bazılarının ise 100. yıldönümü etkinliklerine karşı kurnazca bir oyalama taktiği olarak gördüğünü; diğer bazılarının ise, mesajı iyimser bir şekilde Türkiye'nin tarihiyle yüzleşmesi için yeni bir adım olarak değerlendirdiğini ve diyalog ve çözüm için ümitlendiğini yazdı.

Ardından, maksat ne olursa olsun, bir Türk devlet adamının 1915 sürecinde ölenler hakkında ilk defa insani bir mesaj dile getirdiği, bunun doğru yolda atılmış bir adım olduğu, eğer gerçekten tarihle yüzleşmek ve geçmişteki hataları düzeltmek konusunda bir iyi niyet varsa, Türkiye'nin kısa zamanda atabileceği bir kaç adım bulunduğu belirtti ve sonra yukarıda a ve h maddelerindeki önerilerini tekrarladı.

Ancak hemen sonra başka talepleri dile getirilmeye başladı. Bunlar arasında İttihat ve Terakki Partisinin ileri gelenlerinin adını taşıyan cadde isimlerinin değiştirilmesi, Türk Tarih Kurumunun faaliyetlerinin gözden geçirilmesi, tarihçiler ortak komisyonu fikrinden vazgeçilmesi, tehirden sonra el konmuş 4.000 kilise (ilk yazıda 2.000 deniyordu) ve yüz binlerce ev, dükkân tarla, bağ, bahçe, depo, fabrika, maden gibi malların gerçek sahiplerine iade edilmesi bulunmaktadır.

Ayrıca yazar, Ermenilerin sadece üçüncü devletlerden medet ummamaları Türklerle, Kürtlerle ve İslamlaştırılmış Ermenilerle her fırsatta buluşup konuşmaları gerektiğini, bunun için de medya, akademi, eğitim, hukuk, sanat, sinema, mimari ve mühendislik alanında yetişmiş Ermenilerin ve sivil toplum örgütlerinin Türkiye'deki meslektaşlarıyla ortak projeler, konferanslar, kültürel etkinlikler, medya ve öğrenci değişim programları, restorasyon çalışmaları yapmalarını önerdi. Bundan amacın ise gerçekleri görebilen demokratik düşünceli insanların Türkiye'de hızla çoğalmasının sağlanmak olduğu ileri sürdü. Yazarın, daha yalın bir ifadeyle, Türkiye'de Ermeni taleplerini destekleyen bir grup yaratılmasını istendiği anlaşılmaktadır.

Bedrosyan'ın iki yazısı arasındaki fark şudur: Birinci yazı Türkiye'nin Ermeni sorunu konusundaki politikasında bir değişiklik olmadığı bir zamanda kaleme

114 "Erdoğan Message: Where Do We Go From Here?" *The Armenian Weekly*, 6 Mayıs 2014.

alınmıştır. Bu nedenle ileri sürülen talepler, gerçekleştirilmesi güç olmakla beraber, çok aşırı değildir. Buna karşılık Başbakanın 23 Nisan mesajından sonra yayınlanan ikinci yazısı, bu mesajı Türkiye'nin Ermenilerle uzlaşmak için taviz vermeye hazır olduğu şeklinde yorumladığını ve bu nedenle de derhal taleplerini arttırdığını göstermektedir. Bu düşünce tarzının Ermenilerin büyük çoğunluğuna hâkim olması bunun da olası bir uzlaşmayı, ortadan kaldırmasa da, çok zorlaştırması mümkündür.

KAYNAKÇA

Birincil/Resmi Kaynaklar

“Address by President Serzh Sargsyan on Remembrance Day of Armenian Genocide Victims” Official Website, President of the Republic of Armenia, 23.04.2014

“Discours lors de la commémoration du 99ème anniversaire du génocide arménien” Official Website, President of the Republic of France, 25.04.2014

“President Serzh Sargsyan at the Plenary Session of the PACE Responded to the Questions Raised by the Members of the Parliament” Official Website, President of the Republic of Armenia, 02.10.2013

“President Serzh Sargsyan Held Consultation with Leadership of Ministry of Defense” Official Website, President of the Republic of Armenia, 18.04.2014

“President Serzh Sargsyan Made a Press Statement Concerning the Events in Kesab” Official Website, President of the Republic of Armenia, 24.03.2014

“Remarks by President Serzh Sargsyan at the Summit of the European People’s Party” Official Website, President of the Republic of Armenia, 06.03.2014

“Statement by the President of the Republic of Armenia Serzh Sargsyan at the High-level Meeting on the 5th Anniversary of the Eastern Partnership” Official Website, President of the Republic of Armenia, 24.04.2014

“Statement of Serzh Sargsyan the President of the Republic of Armenia in the Parliamentary Assembly of the Council of Europe” Official Website, President of the Republic of Armenia, 02.10.2013

İkincil Kaynaklar

McCarthy, Justin *Muslims and Minorities*, New York University Press, 1983, s.134

Sarıнай, Yusuf (ed), *Ermeniler Tarafından Yapılan Katliam Belgeleri*, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2001

Sarıнай, Yusuf *24 Nisan 1915’te ne oldu?* İstanbul, 2012 s. 196

Gazete Makaleleri

Alin Ozinian “Taziye Sunulan Ermeniler Hâlâ Hariciye Soru mu?” *Zaman*, 11 Mayıs 2014

Rober Koptaş “Taziye Mesajı: Yeni Ama Hâlâ İnkârcı” *Agos*, 12 Mayıs 2014.

Tansu Çamlıbel “Tehciri Benimsemiyoruz” *Hürriyet* 12 Aralık 2013.

Haberler

“ABD Senatosu Dış İlişkiler Komitesi’nde Kabul Edilen Ermeni Karar Tasarısı” Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 11 Nisan 2014

“Address by H.E. Mr. Edward Nalbandian at the final session of International Conference on Genocide revention” *Asbarez*, 1 Nisan 2014.

“Ahmet Davutoğlu: Three-dimensional policy should be pursued to normalize Turkey-Armenia and Armenia-Azerbaijan relations”. *Hürriyet* 12 Aralık 2013.

“ANCA Statement on Davutoğlu visit to Armenia” *ANCA*, 6 Aralık 2014

“Armenia Welcomes US Senate Bill Recognizing Genocide” *Asbarez*, 11 Nisan 2014.

“Armenian Assembly of America Response to Turkish PM Erdoğan’s Statement on Armenian Genocide Anniversary” *Panorama*, 24 Nisan 2014.

“Armenian Official: Genocide is Shame of Turkish Empire” *news.am*, 5 Mayıs 2014.

“Armenian President Not to Meet With Turkish Foreign Minister” *Aysor*, 11 Aralık 2013.

“Atalay Ermenistan’dan Adım Bekliyoruz” *Sontv*, 1 Mayıs 2014.

“Bahçeli’den Başbakan’ın1915 Açıklamalarına Tepki” *Haberler.com*, 25 Nisan 2014.

“Başbakan Erdoğan, Aynı Cesur Tavrı Ermenistan’dan Bekliyoruz” *IMCTV*, 29 Nisan 2014.

“Batı Ermenileri Ulusal Kongresi’nden ‘taziye mesajına’ cevap” *Agos*, 15 Mayıs 2014.

“BDP’den Ermeni Çıkışı: Özür Dilensin” *Net Gazete*, 24 Nisan 2014.

“BM Temsilcisi Çarıkçı Ermeni İddialarına Yanıt Verdi” *EnsonHaber*, 8 Mart 2014.

“Catholicos of Cilicia Aram I Responds to Turkisk PM’s Statement” *Nyut*, 24 Nisan 2014.

“Davutoglu’s Charm Offensive During Visit to Armenia” *Asbarez*, 17 Aralık 2013.

“Davutoğlu Says Let’s Burry Our Common Pain” *Asbarez*, 7 Mayıs 2014.

“Davutoğlu: “Turcs et Arméniens , Nous Devons Enterrer Notre Douleur Commune” *Collectif VAN*, 7 Mayıs 2014.

“Davutoğlu: Biz Hedefe Ulaştık” *Stargundem*, 25 Nisan 2014

“Déclaration d’Erdoğan: La Poursuite de la Stratégie d’Ankara” *Armenews*, 24 Nisan 2014.

“Director of Armenian Genocide Museum Responds to Erdogan’s Statement” *Radio.am*, 24 Nisan 2014.

“Dostluğun Önü Açık” *Sabah*, 12 Aralık 2014.

“Edward Nalbandian: Armenian People Feel Moral Responsibility...” *Armradio*, 8 Mart 2014.

“Erdogan Tells Charlie Rose There Was No Genocide” *Asbarez*, 29 Nisan 2014.

“Erdogan’s Statement is Advanced Form of Armenian Genocide – Vigen Sargsyan” *Panorama*, 24 Nisan 2014.

“Erdoğan Ermeni Açılımında Kararlı” *Amerikanın Sesi*, 1 Mayıs 2014.

“Erdoğan Message: Where Do We Go From Here?” *The Armenian Weekly*, 6 Mayıs 2014.

- “Ermeni Cemaati: Başbakan, Nobel’e Aday Olursa Destekleriz” *Türkiye*, 26.04.2014
- “Ermeni cemaatinden Başbakan mesajı: ‘Nobel adayı olabilir’”, *Türkiye*, 26.04.2014
- “Ermeni işadamından Başbakan’a teşekkür ilanı” *medyagundem*, 27 Nisan 2014.
- “Ermeni Tarihçiden Başbakan Erdoğan’a Destek” *Ensonhaber*, 27 Nisan 2014.
- “Ermeniler Memnun Değil” *NTV*, 23 Nisan 2014.
- “Ermenistan İçin Başka Alternatif Yok” *Sabah*, 27 Nisan 2014.
- “Ermenistan ile Normalleşme Şartı” *IMCTV*, 26 Nisan 2014.
- “Ermenistan Resmi Çevreleri Ermeni-Türk İlişkilerinin Normalleşmesi İçin Türk Tarafına Yeni Yol Haritası Önerdi” *news.am*, 11 Aralık 2013.
- “Ermenistan’da ‘Soykırım’ Protestosu” *haberler.com* 12 Aralık
- “Ermenistan’la ilişkilerimiz en üst düzeye çıksın”, *Haber 7*, 13 Aralık 2013
- “Fransız Siyasetçilerinde Başbakan Erdoğan’ın Mesajına Destek” *AA*, 25 Nisan 2014.
- “Génocide Arménien: ‘On ne Veut Pas d’une Reconnaissance Au Rabais’” *Nouvel Observateur*, 23 Nisan 2014.
- “Germany Gauch: Turkey Condolences to Armenians ‘A New Page’” *Hürriyet Daily News*, 29 Nisan 2014.
- “Hollande Says the only solution is Turkey’s acknowledgment of Armenian genocide” *news.am*, 13 Mayıs w2014.
- “Human Rights Council Discusses the Prevention of Genocide” The UN Office, Geneva, 9 Mart 2014.
- “L’Evolution de la Turquie Ne Suffit Pas” *20 Minutes*, 26 Nisan 2014.
- “La Politique turque vis-à-vis de l’Arménie Inchangé” *Armenews*, 23 Ocak 2014.

“Loğoğlu’dan Türk-Ermeni Halklarının İlişkilerini Değerlendiren Yazılı Açıklama” *Yerel Gündem*, 28 Nisan 2014.

“Manoyan, Ashotian’s Proposal to Rename Armenia Inopportune” *Aysor.am*, 27 Ocak 2014.

“Meaningful Steps: A Roadmap for Turkey as 2015 Approaches” *The Armenian Weekly*, 24 Ocak 2014.

“Muhalefet Tepkili” *Yeni Şafak*, 24 Nisan 2014.

“Obama, Again Fails to Recognize the Genocide” *Asbarez*, 24.04.2014.

“Perinçek’ten Başbakana 1915 Tepkisi” *Haberler.com*, 25 Nisan 2014.

“PM’s Statement on Armenian Issue Receives Mixed Reaction at Home” *Today’s Zaman*, 24 Nisan 2014.

“President Gul Backs Erdoğan’s Armenia Condolences” *Cihan Haber Ajansı*, 28 Nisan 2014.

“Press Review” *RFE/RL Armenia Report*, 12 Aralık 2013

“Reaction to Erdogan. West Encouraged, Locals Unmoved by Turkish M’S Statement” *Armenian Reporter*, 25 Nisan 2014.

“Réactions Mitigées Après les Condoléances d’Erdoğan aux Arméniens” *RFI*, 24 Nisan 2014.

“Repackaging Denial: Erdogan Issues Statement on ‘Events of 1915’” *Asbarez*, 23 Nisan 2014.

“Sarkissian Souhaite Que la Turquie Normalise Ses Relations Avec l’Arménie” *Armenews*, 5 Şubat 2014.

“Shavarsh Kocharian: Turkey Will Recognize Armenian Genocide Sooner or Later” *Panorama*, 24 Nisan 2014.

“Talk of New Turkish-Armenian Normalization Roadmap activates Ahead of Davutoğlu’s Yerevan Visit” *Armenianow*, 12 Aralık 2013.

“Taziye Mesajı Fransa’daki Ermenileri Umutlandırdı” *Zaman*, 25 Nisan 2014.

“Turkey Considers Citizenship for Heirs of Displaced Armenians” *Al Monitor*, 25 Nisan 2014.

“Turkish Foreign Minister visit won’t give anything” *Public Radio of Armenia*, 11 Aralık 2013.

“Turks and Armenians – We must follow Erdoğan’s Lead and Bury our Common Pain” *The Guardian*, 2 Mayıs 2014.

“Türkiye Ermeni Patrikliği Basın Bildirisi” *Hürriyet*, 24 Nisan 2014.

“Türkiye ve Ermenistan Ortak Tarihlerini Birlikte Ele Almalı” *Turkishny.com*, 10 Nisan 2014 ve “US says acknowledges 1915 Armenian killings as ‘historical fact’” *Today’s Zaman*, 11 Nisan 2014.

“Türkiye’den Ermeniler İçin 2. Adım Geliyor” *haberler*, 25 Nisan 2014.

“Türkiye’den Temsilci Yok Fakat Ben Buradayım” Ermenistan Cumhurbaşkanı Türkiye’yi Eleştirince Aliiev Sert Çıktı.” *AA*, 25 Nisan 2014.

“Türkiye-Azerbaycan-Gürcistan Dışişleri Bakanları Üçlü Toplantısı” *haberler*, 19 Şubat 2014.

“Uzatılan Zeytin Dalı Kurumasın İstiyoruz”, *Milliyet*, 2 Mayıs 2014.

“What Nalbantyan Has Handed Over to Davutoğlu” *Lragir*, 13 Aralık 2013.

“Yerevan Slams Davutoğlu” *Asbarez*, 9 Aralık 2013.

“Zoryan Institute Response to the Message of The Prime Minister of Turkey” *Ozer*, 05.05.2014

